

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Õppekava: hariduskorraldus

Pille Nagel
ÕPETAJATE KIRJELDUSED ÕPILASTEVAHELISE KIOUSAMISE KORRAL
SEKKUMISE JA KIOUSAMISE ENNETAMISE KOHTA
magistritöö

Juhendaja: Heiki Krips hariduse juhtimise lektor, PhD (pedagoogika)

Tartu 2017

Resümee

Õpetajate kirjeldused õpilastevahelise kiusamise korral sekkumise ja kiusamise ennetamise kohta

Õpilastevaheline kiusamine on koolides suureks probleemiks (Aasvee et al., 2016; Kiusamisvaba..., 2017; Markina & Žarkovski, 2014; Treial, 2016). Õpilaste heaolu silmas pidades on vajalik jätkuvalt koolikiusamist vähendada. Õpetajatel on oluline roll selles, et koolides õpilastevahelist kiusamist ennetada ja kiusamise ilmnemisel adekvaatselt sekkuda. Käesoleva töö **uurimisprobleemiks** oli, kuidas õpetajad kirjeldavad õpilastevahelise kiusamise vähendamist koolis.

Töö teoreetilises osas on antud ülevaade uurimustest, mis käsitlevad sekkumisi ja ennetamisvõimalusi õpilastevahelise kiusamise korral. Tegemist oli kvalitatiivse uurimusega, mille empiirilises osas koguti individuaalsete poolstruktureeritud intervjuude käigus andmeid üheteistkümnelt õpetajalt. Andmeanalüüsi meetodiks oli induktiivne sisuanalüüs.

Uurimuses selgus, et sekkumisel tegelevad õpetajad kiusaja ja kiusatavaga, kaasavad lastevanemad ning klassikaaslased, teevad koostööd koolitöötajate ja institutsioonidega. Kiusamise ennetamisel pööratakse tähelepanu kiusamisvastase õhkkonna ja sõbralike suhete kujundamisele klassis ning turvalise ja sõbraliku koolikeskkonna kujundamisele.

Märksõnad: õpilastevaheline kiusamine, õpetajatepoolne sekkumine, kiusamise ennetamine.

Abstract

Teacher's Descriptions of Bullying Between Students and Prevention of Bullying

Bullying between students is a serious problem for schools (Aasvee et al., 2016; Kiusamisvaba..., 2017; Markina & Žarkovski, 2014; Treial, 2016) . Teachers have a significant role in prevention of bullying as well as intervening when it occurs. The objective of the present thesis was to find out how teachers describe reducing bullying at school.

The theoretical part of the thesis gives an overview of studies describing options of prevention or intervention when dealing with bullying between students. In this thesis, qualitative research was used, as well as empirical study. Using semi-structured interviews, data was collected from eleven teachers. The data was assessed using inductive content analysis.

The results of the study showed that the teachers, when intervening to stop bullying, deal individually with both the bully and the victim. They also include classmates and parents as well as working with school personnel and supporting institutions. Concerning prevention of bullying, attention is put on supporting an environment of anti-bullying, good relationships among classmates are promoted and efforts put into developing a safe and positive environment in the whole school.

Keywords: intervention to stop bullying between students, prevention of bullying.

Sisukord

RESÜMEE	2
ABSTRACT	3
SISUKORD.....	4
SISSEJUHATUS	5
KIUSAMISE OLEMUS, KIUSAMISE LIIGITUS JA ROLLID KIUSAMISES	6
SEKKUMISTE RAKENDAMINE JA KIUSAMISE ENNETAMINE KOOLI TASANDIL	8
SEKKUMISTE RAKENDAMINE JA KIUSAMISE ENNETAMINE KLASSI TASANDIL	11
SEKKUMISTE RAKENDAMINE JA KIUSAMISE ENNETAMINE INDIVIIDI TASANDIL	14
METOODIKA.....	16
VALIM	16
ANDMEKOGUMINE.....	17
ANDMEANALÜÜS.....	18
TULEMUSED	20
KIUSAMISE KORRAL SEKKUMINE.....	20
<i>Kiusatavale suunatud sekkumised.</i>	<i>21</i>
<i>Kiusajale suunatud sekkumised.</i>	<i>24</i>
<i>Lastevanemate kaasamine.</i>	<i>25</i>
<i>Töö klassikaaslastega.</i>	<i>26</i>
<i>Koostöö koolitöötajatega ja institutsioonidega.</i>	<i>27</i>
KIUSAMISE ENNETAMINE.....	28
<i>Turvalise koolikeskkonna kujundamine.</i>	<i>30</i>
<i>Positiivse koolikeskkonna kujundamine.</i>	<i>32</i>
<i>Kiusamisvastase õhkkonna kujundamine klassis.</i>	<i>33</i>
<i>Sõbralike suhete kujundamine klassis.</i>	<i>35</i>
ARUTELU	37
ÕPILASTEVAHELISE KIUSAMISE KORRAL SEKKUMINE.....	37
ÕPILASTEVAHELISE KIUSAMISE ENNETAMINE	40
TÄNUSÕNAD	43
AUTORSUSE KINNITUS.....	44
KASUTATUD KIRJANDUS	45
LISAD	49

Sissejuhatus

Erinevate uurimuste kohaselt on Eestis kiusamine jätkuvalt tõsine probleem (Aasvee et al., 2016; Kiusamisvaba..., 2017; Markina & Žarkovski, 2014; Treial, 2016). Varasemates uurimustes on leitud, et õpetajate sekkumisviisid kiusamise ilmnemisel ei ole olnud alati piisava mõjuga (Atlas & Pepler, 1998; Berkowitz, 2014; Fekkes, Pijpers, & Verloove-Vanhorick, 2005; Veenstra, Lindenberg, Huitsing, Sainio & Salmivalli, 2014). Õpetajad ei sekku alati adekvaatselt. Oma arusaamadest või varasematest kogemustest lähtuvalt võivad nad jätta kiusamise tähelepanuta või reageerida üle (Mishna, Scarsello, Pepler & Wiener, 2005; Novick & Isaacs, 2010). Probleemina on märgitud õpetajate puuduvaid teadmisi efektiivsete sekkumisstrateegiate kohta või vähest enesekindlust kiusajatega tegelemisel (Bauman & Del Rio, 2005). Kahetsusväärset sageli ei reageeri õpetajad õpilastevahelise kiusamise korral. Eesti koolides läbi viidud uurimus näitas, et õpilaste väitel sekkutakse õpetajate poolt koolis vaid viiendiku kiusamise juhtude korral (Mark, Sisask, Vaikma & Värnik, 2015).

Kiusamisel on kahjulik mõju nii kiusatava kui ka kiusaja jaoks (Mark et al., 2015). Seetõttu on oluline, et õpetajad oleksid pädevad ning teeksid kõik endast oleneva, et kiusamist õpilaste seas vähendada. Erialase kirjanduse põhjal saab kiusamise vähendamiseks kasutada proaktiivseid ning reaktiivseid strateegiaid. Proaktiivsed strateegiad ehk ennetamine on suunatud kiusamise ärahoidmisele, reaktiivseid strateegiaid kasutatakse aset leidnud kiusamise puhul (Thompson, Tippet & Smith, 2008).

Viimastel aastatel läbi viidud uurimustest on selgunud, et kiusamise all kannatab Eesti koolides ligikaudu viiendik õpilastest (Aasvee et al., 2016; Markina & Žarkovski, 2014; Treial, 2016). Kiusamist ei esine aga koolides võrdsel määral. Kõivu (2006) uurimuse põhjal erinevad koolid üksteisest kiusamise määra osas neli kuni viis korda. Seega tehakse koolides, kus kiusamist on vähem, midagi teisiti kui koolides, kus kiusamine on rohkem levinud. Mõistmaks, kuidas koolides tegutsetakse õpilastevahelise kiusamisega seondult, tuleb uurida, millised on õpetajate kirjeldused sekkumiste rakendamise ja kiusamise ennetamise kohta õpilastevahelise kiusamise korral. See teadmine võimaldab otsustada hariduselu korraldajatel ja koolijuhtidel, millist toetust uute teadmiste näol ning hoiakute suunamisel õpetajatele pakkuda. Autorile teadaolevalt ei ole õpetajate kirjeldusi õpilastevahelise kiusamise korral sekkumiste rakendamise ja kiusamise ennetamise kohta Eestis uuritud. Autor on valinud kvalitatiivse uurimismeetodi, et uurida teemat sügavuti, tuua välja pigem detailid kui üldistused. Eestis on kiusamise temaatika uurimisega tegeletud aktiivselt alates eelmise

sajandi üheksakümnendatest aastatest (Kõiv, 2009). Ellu on kutsutud kiusamisvastaseid programme (Kiusamisvaba..., 2017; Kõiv, 2009). Viimsel aastakümnel on koolidesse jõudnud põlvkond, kes ei mäleta arvutieelset aega. Kiire info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT) areng on avaldanud mõju noorte elule ning sellega on kaasnenud uute kiusamisvormide tekkimine (Naruskov, Luik, Nocentini & Menesini, 2012). Valik uurida just õpetajate kirjeldusi on tehtud eelkõige seetõttu, et selgitada, kas muudatused noorte elustiilis ja teadlaste poolt välja toodud soovitusel kiusamise vähendamiseks kajastuvad ka õpetajate praktikas.

Käesoleva töö **uurimisprobleemiks** oli, kuidas õpetajad kirjeldavad õpilastevahelise kiusamise vähendamist koolis.

Magistritöö **eesmärgiks** oli välja selgitada õpetajate kirjeldused õpilastevahelise kiusamise korral sekkumise ja kiusamise ennetamise kohta.

Kiusamise olemus, kiusamise liigitus ja rollid kiusamises

Kiusamist on erinevate autorite poolt defineeritud kui sihilikku ja korduvat rünnakut ohvri vastu, mis toimub pikema perioodi jooksul olukorras, kus ohvri ja kiusaja vahel eksisteerib tasakaalutus võimusuhtes (Greene, 2006; Kõiv, 2006; Olweus, 2013; Salmivalli, 2010; Sullivan, Cleary & Sullivan, 2004). Küberkiusamise korral võib aga ka ühekordne postitus kiusatavat oluliselt kahjustada (Slonje & Smith, 2008). Küberkiusamise kahjustav mõju on seda suurem, mida kauem on materjal kättesaadav ja mida rohkem inimesi seda näevad (Naruskov, 2009). Kiusamist esineb igat tüüpi koolides ning sellega võib kokku puutuda igaüks (Sullivan et al. 2004; Sharp & Smith, 2004). Kiusamine on agressiivse käitumise üks alaliik ja kuulub antisotsiaalse käitumise kui üldmõiste alla. Kiusamine pole aga kriminaalne käitumine (Kõiv, 2006). Igapäevaelus kiputakse kiusamiseks nimetama ka erinevaid muid õpilastevahelisi konflikte, kuid teadusliku lähenemise korral ei loeta kiusamiseks kahe võrdsel tasemel oleva indiviidi omavahelist vaidlust või kaklust (Farrington & Ttofi, 2009) ega sõbralikku narritamist (Kõiv, 2006).

Kiusamine kahjustab ohvrit ning sellel on pikaajaline negatiivne mõju ohvri vaimsele tervisele (AERA, 2013; Hazler, Miller, Carney, & Green, 2001; Kaltiala-Heino, Rimpela, Rantanen & Rimpela, 2000; Randall, 2001; Sullivan et al., 2004). Kiusamine toob kahju ka kiusajale (Randall, 2001), kellel on oht psühholoogiliste ja psühhiaatriliste probleemide tekkeks, mis võivad jätkuda täiskasvanueaski (AERA, 2013; Hazler et al, 2001; Kaltiala-Heino et al., 2000).

Kiusamist on liigitatud erinevate autorite poolt mitmeti. Kiusamine võib olla füüsiline, vara kahjustamine või mittefüüsiline. Mittefüüsiline jaguneb verbaalseks, mida on nimetatud ka psühholoogiliseks või vaimseks kiusamiseks (Kõiv, 2006), ja mitteverbaalseks. Mitteverbaalne kiusamine võib olla otsene, kaudne (AREA, 2013; Sullivan et al., 2004) ja küberkiusamine. Küberkiusamine levib mobiiltelefonide ja interneti vahendusel, seda nimetatakse ka veebikiusamiseks (Mark et al., 2015; Smith & Steffgen, 2013).

Kiusamises on eristatavad kolm põhilist rolli: kiusaja, kiusatav ja kõrvalseisja. Sullivan jt (2004) järgi on kiusajate liigitus järgmine: (1)targad ja populaarsed kiusajad, kellepoolset kiusamist on eriti raske märgata oskusliku tegevuse maskeerimise tõttu; (2)kiusajad, kelle jaoks on kiusamine nende endi madala enesehinnangu ja ebakindluse kompenseerimine; (3)kiusajaist ohvrid, kes on endast vanemate õpilaste kiusamisohvriks ning omakorda kiusavad endast nõrgemaid.

Kirjanduses nimetatakse tavaliselt kolme tüüpi ohvreid: (1)passiivsed ohvrid, kes ei hakka vastu, on nõrgad, vähese eneseusaldusega ja kaaslaste seas ebapopulaarsed; 80 - 85% ohvritest on passiivsed ohvrid (Olweus, 2003); (2)väljakutsuvad ohvrid ehk provokatiivsed ohvrid, kes käituvad teisi häirivalt ning on kaaslaste poolt kergesti provotseeritavad; (3)eelpool nimetatud kiusajaist ohvrid (Sullivan et al., 2004).

Paljud autorid toovad välja, et kui kiusamine on juba alguse saanud, siis satuvad selle ohvriks kõige tõenäolisemalt need, kes on mingil moel teistest erinevad (Mark et al., 2015; Olweus, 1997; Sharp & Smith, 2004). Siiski märgitakse, et suurem osa ohvritest ei ole ilmselgelt teistest erinevad. Erinevuse üle otsustab grupp (Robinson & Maines, 1997, viidatud Sullivan et al., 2004 j). Suurem oht kiusamise ohvriks langeda on ka lastel, kes lähevad uude kooli, sest võõrana puudub neil seal esialgu kaaslaste toetus (Sullivan et al. 2004).

Kiusamise käigus mängivad kõrvalseisjad järgmisi rolle: (1)kaasajooksikud, kes liituvad kiusamisega, kui keegi on algust teinud; (2)õhutajad, kes ei ründa ohvrit aktiivselt, kuid nende tegutsemine aitab kiusamisele kaasa; (3)eemalehoidjad, kelle näiliselt neutraalne hoiak võimaldab kiusamisel jätkuda; (4)ohvri kaitsjad, kes käituvad kiusamise vastaselt (Salmivalli, 1999; Sullivan et al., 2004).

Eelnevale tuginedes saab väita, et kuigi kiusajad suudavad endile liitlasi leida ja kaaslasi mõjutada, on nad tegelikult siiski vähemuses. Tingimustest koolis ja klassis, sealjuures eriti kõrvalseisjate käitumisest, oleneb, kas kiusamine saab levida või mitte. Olweus (1997) on leidnud, et koolides tuleb sekkumisi rakendada ja kiusamist ennetada kooli, klassi ja indiviidi tasandist lähtuvalt. Sellest tulenevalt on järgnevalt käsitletud sekkumiste rakendamist ja kiusamise ennetamist nimetatud tasanditest lähtuvalt.

Sekkumiste rakendamine ja kiusamise ennetamine kooli tasandil

Hoolimata sellest, et kiusamine on Eesti koolides levinud probleem, on senine tegutsemine kiusamise vähendamiseks olnud üsna kaootiline (Treial, 2016). Kuigi seadus kohustab kooli tagama õpilaste vaimse ja füüsilise turvalisuse koolipäeva jooksul (Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2016) ning riiklikus õppekavas on välja toodud kooli ülesannete seas kiusamisevaba õhkkonna kujundamine (Põhikooli riiklik õppekava, 2016), on koolide tegevus antud valdkonnas olenenud põhiliselt koolijuhtide ja õpetajaskonna soovist kiusamise probleemiga tegeleda.

Viimastel aastatel on aga kiusamise vähendamisele riiklikult rohkem tähelepanu hakatud pöörama. Välja on töötatud Eesti elukestva õppe strateegia üldharidusprogramm (Eesti elukestva ..., 2015) ja Vägivalla ennetamise strateegia 2015- 2020 (Vägivalla ..., 2015), mis innustavad muuhulgas ka koolide kiusamisvastast tegevust. Otseselt koolikiusamise vähendamisele on suunatud Kiusamisvaba haridustee kontseptsioon. Kiusamisvaba haridustee kontseptsiooni väljatöötamine toimus Haridus- ja Teadusministeeriumi eestvedamisel ning sellesse olid kaasatud asutused ja organisatsioonid, kes antud valdkonnas Eestis tegutsevad. Kontseptsioonis tutvustatakse Eestis saadaolevaid kiusamist vähendavaid sekkumisi, kajastatakse kehtivaid arusaamu ja põhimõtteid ning kaardistatakse edasisi arendusvajadusi. Aastaks 2020 peaks 90% üldhariduskoolidest olema rakendunud vähemalt üks kiusamisennetusprogramm (Kiusamisvaba ..., 2017).

Maailmas on välja töötatud mitmeid programme, mis annavad õpetajatele selgeid juhiseid, kuidas kiusamist ennetada ja kiusamise korral sekkuda. Programmi rakendamisel ei saa aga loota kohest mõju. Programmi efektiivsus on seotud selle kestvusega ja intensiivsusega (Farrington & Ttofi, 2009). Eestis on mitmeid programme, mis koolidele tuge pakuvad kiusamise ennetamisel ja sekkumiste rakendamisel. Tartu Ülikooli eetikakeskus, MTÜ Lastekaitse Liidu metoodika “Kiusamisest vabaks!” (projekt „Kiusamisest vaba lasteaed ja kool“), SA Kiusamisvaba Kool (KiVa) ja TORE noorteühing pakuvad Eesti koolidele ennetustööks ja juhtumite lahendamiseks praktilisi tööriistu. MTÜ Vaikuseminutid kasvatavad laste enesekohaseid võimeid ja oskusi nagu keskendumine, eneseteadlikkus, heasoovlikkus ja märkamisvõime. Tervisearengu Instituudi programm VEPA Käitumisoskuste Mängu näol on tegu ennetusmeetmega paljude erinevate riskide ennetamiseks (Kiusamisvaba ..., 2017).

Kooli tasandil saab kiusamisvastase strateegia väljatöötamist alгатada kooli juhtkond (Greene, 2006; Sharp & Smith, 2004). Strateegia on kaugema eesmärgi saavutamiseks koostatud tegevuskava või abinõude süsteem, mille alusel saab toimuda läbimõeldud

kavakindel tegutsemine (Eesti keele ..., 2017). Kiusamisvastase strateegia väljatöötamisele peaks eelnema kiusamise ulatuse väljaselgitamine koolis. Paljud uurijad on leidnud, et õpilased ise enamasti ei teata kiusamisjuhtumitest (Naylor & Cowie, 1999; Sharp & Smith, 2004; Sullivan et al., 2004). Seetõttu soovitatakse läbi viia ülekoolilisi küsitlusi (Kõiv, 2006; Olweus, 1997; Sharp & Smith, 2004). Kiusatavate õpilaste väljaselgitamiseks võib pöörduda õpetajate, pereliikmete või õpilaste endi poole (Sharp & Smith, 2004) ja rakendada vaatlust (Kõiv, 2003). Kiusamise ulatuse ja olemuse väljaselgitamine motiveerib koolitöötajaid kiusamisvastaselt tegutsema, tõstab nii töötajate, õpilaste kui lastevanemate teadlikkust koolikiusamisest, annab teada, kus kiusamine aset leiab ja teeb kindlaks, kuidas sekkumine mõjus (Kõiv, 2003).

Et tegevus oleks järjepidev, tuleks koolis ellu kutsuda kiusamisvastane tegevuskava. Õpetajate suhtumine, käitumine ning väljakujunenud praktikad mängivad otsustavat rolli ja määravad, millise ulatuse kiusamine koolis ja klassis võib võtta (Olweus, 2003). Seetõttu peavad kooli kiusamisvastases tegevuskavas sisalduma selged protseduurireeglid nii ennetuseks kui ka juhtumite lahendamiseks, mis toetaksid õpetajat kiusamisjuhtudega tegelemisel (Kiusamisvaba ..., 2017; Sullivan et al., 2004). Kui kiusamisjuhtumite korral ei sekkuta või sekkutakse oskamatult, muutub kiusamine edaspidi varjatumaks (Kennedy, Russom & Kevorkian, 2012; Oldenburg et al., 2014; Sullivan et al., 2004). Kiusamisvastase tegevuse koordineerimiseks rõhutatakse meeskonna moodustamise tähtsust (Olweus, 1997; Sharp & Smith, 2004). Kaasata tuleb kogu koolipere, klassikaaslased, lastevanemad ja kogukonnaliikmed (AERA, 2013; Craig, Pepler & Atlas, 2000; Kõiv, 2006; Mark et al., 2015; Sharp & Smith, 2004). Õpilane peab saama kõigi poolt selge sõnumi, et kiusamine ei ole lubatud ning sellist käitumiseviisi taunitakse (Kiusamisvaba ..., 2017; Kõiv, 2006; Mark et al., 2015).

Oldenburg jt (2014) leiavad, et õpetajatel peaks olema selge arusaam, mis on kiusamine ja mis kiusamist põhjustab. Kiusamise vähendamiseks on oluline et õpetajad oskaksid ettetulevaid juhtumeid tõhusalt lahendada (Kiusamisvaba ..., 2017). Järelikult tuleb koolidel panustada õpetajate koolitamisele antud valdkonnas. Ka Mishna jt (2005) märgivad, et õpetajate koolitamine on kiusamise äratundmisel ja sellesse sekkumisel kriitilise tähtsusega. Valmisolek enesetäiendamiseks on õpetajate seas olemas: Kennedy jt (2012) uurimus näitas, et õpetajad soovivad suurendada oma teadmisi kiusamisest. Lisaks kiusamise olemuse ja selle mõjude selgitamisele, tuleks anda õpetajatele juhiseid sekkumiseks, õpilaste kaasamiseks ja lapsevanematega koostöö tegemiseks. Koolitus peaks sisaldama näitlikke harjutusi erinevates olukordades toimetulekuks (Dedousis-Wallace, Shute, Varlow, Murrihy & Kidman, 2013;

Mark et al., 2015). Eriti oluline on vanema põlvkonna õpetajate koolitamine küberkiusamise vallas. Kuni õpilased on IT vahendite kasutamisel õpetajatest vilunumad, on õpetajate võimekus õpilaste omavahelise internetisuhtluse suunamisel piiratud (Cassidy, Brown & Jackson, 2012).

Kooli ülesanne on tõsta õpetajate kõrval ka õpilaste, lastevanemate ja koolipersonali teadlikkust kiusamisest ja selle potentsiaalsetest mõjudest. Vajalik on selgitustöö kiusamise olemuse kohta, kiusamisega kaasnevatele probleemidele tähelepanu juhtimine ning õpetus selle kohta, kuidas sekkuda (Mark et al., 2015). Ei tohi unustada ka küberkiusamist, selgitustööd tuleb teha selleski valdkonnas, sest uurimused näitavad küberkiusamise osas tõusutendentsi (Vägivalla ennetamise ..., 2015). Küberkiusamise ennetamiseks tuleb õpetada õpilasele vastutustundlikku tehnoloogia kasutamist. On oluline, et koolides julgustataks õpilasi küberkiusamise juhtumitest teatama. Uurijad on küberkiusamise osas toonud ennetusvõimalustena välja teavitustöö koolides, vanemate kaasamise ja koostöö vanematega (Kessel Schneider, O'Donnell & Smith, 2015; Smith & Steffgen, 2013).

Uurijad soovivad koolis koos õpilastega määratleda, milline on kohatu käitumine, kehtestada reeglid ja määratleda reeglite eiramise tagajärjed (Kõiv, 2006; Mark et al., 2015). Pelgalt reeglite kehtestamine ei lõpeta küll kiusamist, kuid õpilaste kaasamine reeglite väljatöötamisse suurendab õpilaste vastutustunnet ning selgitab reeglite vajalikkust (Mark et al., 2015).

Positiivne koolikliima on tõhus vahend võitlemaks ebasoovitava käitumisega. Koolides, kus on õiglane distsipliin ja toetav keskkond, esineb vähem kiusamist (AERA, 2013). Positiivse koolikliimaga koole iseloomustab juhtkonna ja õpetajate toetav suhtumine. Sellises koolis võetakse õpilaste huve ja vajadusi arvesse (Kõiv, 2014), ei aktsepteerita ühtegi kiusamise vormi (Kessel Schneider et al., 2015) ja vastastikused suhted on rajatud lugupidamisele. Positiivse koolikliimaga koolis julgevad õpilased koolitöötajatega oma probleemidest rääkida, kool pakub igakülgset toetust ning tunnustab ja toetab mitmekesisust nii õpetajaskonna kui õpilaste hulgas (Sullivan et al., 2004).

Üks tähtsamaid kooli eesmärke on aidata kaasa õpilaste sotsiaalsete oskuste arengule. Sotsiaalsed oskused on sellised elu jooksul omandatud käitumismallid, mis aitavad indiviidil teiste seas edukalt hakkama saada (Hogughi et al., 1988, viidatud Kõiv, 2003 lk 29 j). Sotsiaalsete oskuste arendamist tähtsustab ka Põhikooli riiklik õppekava (2016), kus märgitakse, et üldhariduskoolis toetatakse õpilase kõlbelist, sotsiaalset ja emotsionaalset arengut ja luuakse tingimused õpilase eneseteostuseks. Õpilastel tuleb õppida elama koos teistega, üksteist toetama ja kaitsma ning pidama lugu teiste inimeste põhiõigustest (Aho,

1998; Olweus, 1997; Sullivan et al., 2004). Kõiv (2012) toob välja, et kiusamise vältimiseks on olulised head ja usalduslikud suhted eakaaslastega. Kiusamise määra vähendamisele avaldab soodsat mõju, kui arendatakse õpilaste empaatiat, konfliktide lahendamise oskust ning toetatakse prosotsiaalseid käitumisi (Smith, 2016). Prosotsiaalne käitumine on lai spekter käitumisviise, kus tegevus on tahtlikult suunatud teise inimese olukorra paremaks muutmisele, näiteks aitamine, abistamine, hoolitsemine, sõbralikkus, vastutusvõimelisus, viisakus, jagamine, koöperatsioon, teisele inimesele komfordi loomine (Bierhoff, 2002, viidatud Kõiv, 2006 j). Smith (2016) soovib siduda prosotsiaalse käitumise arendamise kooli õppekavaga.

Kiusamise ennetamisel ja sekkumiste rakendamisel võivad koolile toeks olla erinevad spetsialistid: koolipsühholoogid, sotsiaaltöötajad, politsei-, tervishoiu- või kirikutöötajad (Sharp & Smith, 2004). Abiks on ka mõjukad isiksused, näiteks koolijuhid või populaarsed õpilased (Hawley & Williford, 2015). Koolides on oluline tagada nii kiusajatele kui ohvritele nõustamis- ja abisüsteemide rakendamine (Kõiv, 2006). Samas tuleb tagada ka nõustamisteenuste kerge kättesaadavus ning jõukohane hind (Mark et al., 2015).

Kiusamine ja tingimused kooli territooriumil on omavahel seotud. Järelevalve vahetunnis ning mänguväljakul (Farrington & Ttofi, 2009; Mark et al., 2015; Olweus, 1997; Sullivan et al., 2004) ja toetav füüsiline keskkond on abiks kiusamise ennetamisel. Tuleks julgustada lapsi mängima ning hoolitseda, et mängimiseks oleks soetatud vahendid ja loodud võimalused (Farrington & Ttofi, 2009; Sullivan et al., 2004).

Kiusamise ennetamisele aitab kaasa laste vaba aja sisustamine huvitegevusega. Mark jt (2015) peavad oluliseks, et huvihariduse ja huviringide kättesaadavus ei oleks takistatud perekonna majanduslike võimaluste tõttu. Huvitegevuses osaledes saab noor oma võimeid ja saavutusvajadust realiseerida tervist ja heaolu toetaval moel ning see vähendab võimalust, et ta hakkaks otsima võimalusi eneseteostuseks ja tunnustuse saamiseks negatiivse käitumisega, näiteks kiusamisega.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et parima tulemuse kiusamise vähendamisel annab, kui kogu kool tegutseb kavakindlalt ühtse meeskonnana, koolis rakendatakse kiusamise vastast programmi ja tegeletakse teadlikkuse tõstmisega. Tähtis on luua keskkond, mis soodustab omavahelist positiivset suhtlust ja kus kiusamist taunitakse kõigi poolt.

Sekkumiste rakendamine ja kiusamise ennetamine klassi tasandil

Klassi tasandil on tähelepanu all õppekavaga seonduv, klassi psühholoogiline kliima, õpetajate- ja õpilastevahelised ning õpilaste omavahelised suhted (Smith, Ananiadou &

Cowie, 2003, viidatud Kõiv, 2006 j). Kui kiusamise korral ei sekkuta ning sellega süsteemselt ei tegeleta, siis on ohvri, kiusaja ja kõrvalseisjate rollid stabiilsed ning püsivad klassist klassi (Salmivalli, 1999). Nii kiusaja kui kiusatava staatusest on ilma kõrvalise abita raske välja tulla. Seetõttu on tähtis kõigepealt probleemi teadvustamine, avalik diskussioon ja ühise lahenduse leidmine (Kraav & Kõiv, 2001).

Kiusamine on enamasti küll täiskasvanute eest varjatud tegevus, kuid klassikaaslased on tavaliselt vägagi teadlikud sellest, keda nende seast kiusatakse (Aho, 1998). Kuna uurimused näitavad, et enamus eakaaslast on kiusamise vastu (O'Connell, Pepler & Craig, 1999, Kõiv, 2002, viidatud Kõiv 2009 j), siis tuleb neile õpetada, kuidas oma vastuseisu välja näidata. Kiusamist vaikides pealt vaadates toetavad nad kiusajat, kes loeb nende tegevusetusest välja heakskiitu. Kui kõrvalseisjad on seni tavatsenud kiusamise korral mitte sekkuda, siis on nende väljakujunenud käitumise muutmine keeruline ülesanne. Siiski on see lihtsam ja tõhusam, kui pelgalt kiusaja mõjutamine täiskasvanupoolsete käskude ja keeldudega (O'Connell et al., 1999; Salmivalli, 2014).

Et õpilased oskaksid ohutult sekkuda ning teaksid, kuidas abi saamiseks täiskasvanute poole pöörduda, tuleks rakendada grupitööd, arutelu, vestlusi ja rollimänge (Mark et al., 2015). Kui kõrvalseisjad muudavad oma käitumist ning hakkavad oma vastuseisu kiusamisele väljendama, siis mõjutab kõrvalseisjate muutunud käitumine omakorda kiusajat. Kiusamine ei saa jätkuda, kui kiusajal ei ole toetajaid (Salmivalli, 1999). Selleks, et õpilased oleksid valmis kiusamise korral sekkuma, tuleb suurendada nende tundlikkust kiusatavate suhtes ning arendada nende eetilisi hoiakuid (Atlas & Pepler, 1998). Kõige raskem on kõrvalseisjaid sekkuma panna, kui tegemist on väljakutsuvate ohvritega. Siiski tuleks püüda neis arendada hoolivust ka probleemsete ja väljakutsuvate klassikaaslaste suhtes, et nad saaksid üle oma tõrjuvast hoiakust (Sullivan et al., 2004).

Kõrvalseisjatele tuleb anda turvalised strateegiad, kuidas oma vastuseisu väljendada ja ohvrit kaitsta (O'Connell et al., 1999; Salmivalli, 2014). Turvalised strateegiad on ühine vastuseis koos grupiga ja mitteagressiivne sekkumine. Kui õpilased väljendavad ühiselt oma kiusamisvastast hoiakut, siis on sellel suurem mõju ning nad pole ka ise ohus (Salmivalli, 1999; Salmivalli, 2014). Oluline on, et kõrvalseisjad ei sekkuks vaenulikult ega agressiivselt, sest sellisel juhul on oht vastureaktsiooniks ning nad võivad muutuda ise kiusatavaks (O'Connell et al., 1999).

Muutmaks kõrvalseisjate käitumist tuleb õpetajal (1) tegeleda õpilaste teadlikkuse tõstmisega kiusamise olemusest; (2) võimaldada õpilastel oma käitumist reflekteerida ja saada sellele tagasisidet; (3) võimaldada harjutada klassis kiusamisvastast käitumist näidendite ja

rollimängude abil (Salmivalli, 1999; Salmivalli, 2014). Kui tunnis käsitletakse kiusamise teemat, siis tuleb sealjuures toetuda õpilaste kogemustele ning tund peab olema interaktiivne (Sullivan et al., 2004). Kiusamise korral sekkumiseks näeb Olweus (1997) oma programmis klassi tasandil ette: (1) klassi reeglite koostamise ja kehtestamise; (2) regulaarsed klassikoosolekud; (3) õpetajate, lastevanemate ja õpilaste koosolekud.

Kiusamist on võimalik käsitleda õppekava raames kasutades selleks videosid, näidendeid, luuletusi, ilukirjandust, rollimänge, töötube, rühmatööd (Sharp & Smith, 2004; Sullivan et al., 2004), mille abil saab selgitada õpilastele kiusamise olemust ning õpetada, kuidas kiusamise situatsioonis käituda (Thompson et al., 2008). Eelkõige ei pea tugevdama reegleid, küll aga tuleks arendada positiivseid suhteid õpilaste vahel (Kõiv, 2006). Oluline on pöörata tähelepanu positiivse ja turvalise klassikeskkonna kujundamisele, kus kõikidel õpilastel oleks võimalus näidata üles aktiivsust (Sullivan et al., 2004). Farrington (1993) ja Aho (1998) soovivad kiusamise ennetamiseks suurendada õpilaste prosotsiaalseid oskusi. Õpilastele tuleb selgitada, et nad kuuluvad gruppi, millel on ühised eesmärgid ning mille iga liige täidab olulist rolli. Nendeni tuleb viia mõistmine enda unikaalsusest ning teiste erinevustest ning nende aktsepteerimisest.

Kui soovitakse muuta kellegi käitumist, siis tuleb hoolitseda selle eest, et grupp uutmoodi käitumist toetaks. Tavapärane on, et grupp ei võta vastu, kui keegi hakkab käituma tavapärasest erinevalt (Salmivalli, 1999). Nii tuleks selgitada klassikaaslastele, et nad oleksid toetavad, kui kiusatav hakkab enese eest seisma, kiusaja püüab hea käitumisega tähelepanu saada või kõrvalseisjatest keegi astub kiusamise korral vahele.

Õpetaja saab mõjutada klassi õhkkonda kasutades selleks klassiliidrite abi, kes on valmis koostööks õpetajaga. Grupi õhkkonna määravad aktiivsed õpilased. Õpetaja ülesanne on suunata suhteid klassis sel moel, et juhirolli klassi tegevustes omandaks heade suhtlemisoskustega positiivne liider, kes suudaks haarata kõrvalseisjad aktiivselt tegevusse (Sullivan et al., 2004). Salmivalli (1999) soovib panna klassis koos tegutsema õpilased, kes muidu koos ei ole. Kiusajad võivad teises seltskonnas saada oma käitumisele teistsugust reaktsiooni kui nad tavaliselt saavad oma tavapärastelt kaaslastelt ja see võib nende käitumist muuta.

Niisiis on klassi tasandil vaja kujundada grupisuhteid selliseks, et kõrvalseisjatest saaksid ohvri kaitsjad. Tuleb leida võimalusi, kuidas käsitleda kiusamise teemat õppekava raames. Eelkõige saab seda teha inimeseõpetuse tundides, kuid võimalusi leidub ka teistes ainetundides. Õpilastevahelised suhted tuleb kujundada positiivseteks ja üksteist toetavateks.

Sekkumiste rakendamine ja kiusamise ennetamine indiviidi tasandil

Indiviidi tasandil toimub töö nende õpilastega, kes on kiusamisega seotud (Smith, Ananiadou & Cowie, 2003, viidatud Kõiv, 2006 j). Märgitakse, et oluline on õhutada kiusamise osapooli, nii kiusatavat kui ka kiusajat, rääkima kellelegi oma probleemist (Kõiv, 2006). Sharp ja Smith (2004) on välja toonud, et õpetaja reaktsioon kiusamisjuhtumi korral peab (1)olema selge, otsekohene ja aus ning vältima alandust, sarkasmi, agressiooni, ähvardusi või manipuleerimist; (2)toimuma kohe ja võimaldama pikema aja jooksul selle juurde tagasitulemist; (3)kaasama vahejuhtumi dokumenteerimist; (4)kaasama võimalikult vara lastevanemad; (5)andma võimaluse õpilastele probleem omavahel ära lahendada.

Kiusamisjuhtumeid ei tohiks arutada avalikult klassi ees, seotud osapooltega tuleks kohtuda eraldi (Salmivalli, 1999). Kiusajaga tegelemisel piisab harilikult mõõdukatest abinõudest nagu noomitus. Õpilane, kes sekkumisele vaatamata jätkab kiusamist, vajab abi ja kindlakäelist juhendamist (Sharp & Smith, 2004). Ka sanktsioonid, nagu tõsine jutuajamine kiusajaga (Farrington & Ttofi, 2009; Olweus, 1997), direktori juurde saatmine, vahetunnis kiusaja õpetaja lähedusse jätmine, privileegide äravõtmine, ajutine klassist eemaldamine, on sel puhul kohased (Farrington & Ttofi, 2009). Otsesed sanktsioonid peavad nii kiusajale kui ka teistele õpilastele mõista andma, et selline teguviis on lubamatu ja kooli reegleid tuleb võtta tõsiselt (Thompson et al., 2008).

Sharp ja Smith (2004) soovivad rääkida vahetunnis lastega, kes on kiusatavad või kiusajad - nii antakse neile teada, et täiskasvanute järelevalve on olemas. Kiusajad mõtleavad enne järele, kui hakkavad teisi kiusama, teades, et neil hoitakse silma peal. Lastes, keda on kiusatud, tekitab see turvatunde, mistõttu on neil kergem tulevikus kiusamisest teada anda.

Vajalik on kiusajate ja ohvrite sotsiaalsete oskuste parandamine, agressiivse käitumise kontrollima õpetamine ja prosotsiaalsete oskuste arendamine (Kraav & Kõiv, 2001).

Valdkond õpilaste interpersonaalsetes suhetes eakaaslastega, milles nii kiusajatel kui ka ohvritel esineb puudujääke, on just prosotsiaalne käitumine (Kõiv, 2006), kusjuures kõige märgatavamalt olid need oskused puudu ohvritel (AERA, 2013; Kõiv, 2006). Kõivu (2003) uurimus näitas, et sotsiaalsete oskuste treeningul osalemise tagajärjel minetas ohvri või kiusaja staatuse ligikaudu kolmandik õpilastest, samuti paranes nii kiusajate kui ohvrite sotsiaalne staatus klassigrupis.

Ohvri aitamine on seotud tema eneseusu ja enesekindluse tugevdamisega (Kraav & Kõiv, 2001). Kiusatavaga tegelemisel tuuakse välja, et õpetajatel tuleb kiusatavale selgitada toimetulekustrateegiaid kiusamise korral, nagu ükskõiksus, eneseusaldus

probleemilahendamisel, eemaletõmbumine ja abi otsimine eakaaslastelt. Vastamine agressiooniga ei ole konstruktiivne lahendus (Smith et al., 2004, viidatud Kõiv, 2006 j).

Märgitakse, et eriti keeruline on toime tulla väljakutsuvate ohvritega, sest nende käitumine häirib sageli ka õpetajaid, mistõttu suhtuvad õpetajad sageli umbusklikult isegi väljakutsuva ohvri vanemate kaebustesse. Selliste õpilaste suhtes tuleks aga olla eriti tähelepanelik, sest õpetajapoolse nõustamise ja juhendamisega on võimalik nende käitumist muuta (Sullivan et al., 2004).

Sharp ja Smith (2004) märgivad, et õpilased, kes on vahetunnis suurema osa ajast omaette, on sageli kiusamisega seotud. Kaaslasteta õpilasi tuleb rohkem jälgida ja võimaluse korral suunata neid teistega mängima. Ohvrid tuleb integreerida eakaaslaste võrgustikku – aidata neil luua sõprussuhteid ja soodustada vastastikust meeldivust eakaaslaste grupis. Sharp ja Smith (2004) soovivad enesekehtestamistreeningu korraldamist kiusatavatele õpilastele. Kiusatava ülesandeks pole küll iseseisvalt kaaslastepoolset kiusamist lõpetada, kuid siiski on tähtis õpetada talle, kuidas vältida ebaturvalisi kohti ja olukordi ning kelle poole kiusamise puhul pöörduda (Sullivan et al., 2004). Õpilastele tuleb õpetada, kuidas (1) end kehtestada; (2) leida toetajaid; (3) lahkuda kiusamise olukorrast võimalikult kiiresti (Sharp & Smith, 2004).

Lisaks tuleb arendada kiusajate empaatilisust, tõhustada täiskasvanute järelevalvet ja suurendada õpilaste eneseteadvust. Eneseteadvust on võimalik tugevdada, kui lastele õpetatakse konfliktilahendusmudeleid (Aho, 1998; Farrington, 1993). Nimetatakse, et õpetajad peavad esile tõstma ja tunnustama ohvrite ja kiusajate positiivseid iseloomujooni ja head käitumist (Aho, 1998; Sharp & Smith, 2004). Ka kiusajad vajavad eduelamust, seetõttu tuleks püüelda selle poole, et nad üritaksid saada tähelepanu hea ja mitte halva käitumisega (Aho, 1998).

Eelnevale tuginedes saab välja tuua, et kiusamise ärahoidmiseks on vaja muuta hoiakuid ja suhtumist kiusamisse, aga ka õpetada, kuidas hoida positiivseid suhteid ja tegutseda tõhusalt kiusamise korral. Kokkuvõtvalt võib öelda, et kiusamise teema uurimine on vajalik, sest igasugune kiusamine põhjustab ohvrile psühholoogilist kahju (Kõiv, 2006; Sullivan et al., 2004), sellel võivad olla kahjulikud tagajärjed kogu edasiseks eluks ning isegi mõju järgnevale põlvkonnale (Farrington, 1993). Kui on teada, mida tehakse koolides õpilastevahelise kiusamise korral sekkumisel ning kiusamise ennetamisel, on võimalik ka paremini kavandada edasisi samme kiusamise vähendamiseks. Eelnevast tulenevalt oli käesoleva töö **eesmärgiks** välja selgitada õpetajate kirjeldused kiusamise korral sekkumise ja kiusamise ennetamise kohta.

Lähtuvalt uurimuse eesmärgist püstitati käesoleva uurimuse läbiviimiseks **kaks uurimisküsimust**:

Kuidas kirjeldavad õpetajad endi poolt rakendatavaid sekkumisi õpilastevahelise kiusamise korral?

Kuidas kirjeldavad õpetajad oma koolis ja klassis õpilastevahelise kiusamise ennetamist?

Metoodika

Eestis on kiusamise teemat uuritud rohkem kvantitatiivselt. Kvalitatiivne lähenemine valiti antud töös sellepärast, et mõista uuritavate seisukohti sekkumisvõimaluste ja ennetamise osas õpilastevahelise kiusamise korral. Kvalitatiivse uurimuse puhul ollakse huvitatud detailidest, mitte niivõrd nende üldistest, kõige sagedamini esinevatest joontest, ning ollakse huvitatud osalejate poolt antud tähendustest. Kvalitatiivne uurimus on suunatud inimeste kogemuste, arusaamade ja tõlgenduste mõistmisele (Laherand, 2008). Kvalitatiivne uurimus lähtub tegeliku elu kirjeldamisest ilma üldistusi tegemata (Hirsijärvi, Remes, & Sajavaara, 2010).

Valim

Valim moodustati mugavusvalimi põhimõttel. Valimisse kutsuti osalejaid kahel viisil: (1) autor pöördus isiklikult õpetajate poole, (2) autor pöördus oma tuttavate poole ja palus soovitada nende tutvusringkonnast sobivaid õpetajaid, kellega võttis järgnevalt isiklikult ühendust.

Kokku saadeti 17 kutset uurimuses osalemiseks ning intervjueriti 11 isikut, kes olid intervjuuga nõus ning leidsid selleks aega. Intervjueeritavatest kümme olid naised. Uuritavad töötasid kas aineõpetajatena või klassiõpetajatena ja olid ka klassijuhatajad. Uurija eetikat silmas pidades ning konfidentsiaalsuse huvides ei nimetata töös koole, milles uuritavad töötasid ega muid viiteid, mis võimaldaksid inimest ära tunda. Uuritava nime asemel kasutatakse pseudonüümi. Koha- ja isikunimed on tekstinäidetest eemaldatud. Uuritavad töötasid Ida-Virumaa, Harjumaa, Võrumaa ning Tartumaa koolides. Uuritavate andmed on esitatud tabelis 1. Intervjueeritavad töötasid kas väiksemates koolides, kus õppisid ka lastekodu või õpilaskodu lapsed, kellest osa oli sinna suunatud ebasobivate koduste olude ja probleemse käitumise tõttu, linnalähedases maakoolis, kuhu tuli igal aastal lapsi, kellele mingil põhjusel ei sobinud suures linnakoolis õppimine või suures vene õppekeele koolis.

Tabel 1. *Intervjueeritavate andmed*

Pseudonüüm	Staaž	Õpilaste arv koolis	Õppekeel
H	29	19	Eesti
T	24	126	Eesti
L	5	139	Eesti
J	33	139	Eesti
V	12	139	Eesti
R	5	193	Eesti
D	16	558	Eesti, eesti (keelekümblus), vene
I	7	488	Eesti, eesti (keelekümblus), vene eesti
E	6	563	Eesti, eesti (keelekümblus), vene
N	15	65	Eesti
S	2	139	Eesti

(Eesti Hariduse Infosüsteem, 2016, autori koostatud)

Andmekogumine

Andmeid koguti poolstruktureeritud intervjuuga, mis on paindlik andmekogumismeetod võimaldades andmekogumist vastavalt olukorrale ja vastajale reguleerida (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2005). Poolstruktureeritud intervjuu korraldus on osaliselt reglementeeritud, küsimused valmistatakse ette vaid intervjuu alustamiseks, intervjueerija võib vastata küsimustele või anda selgitusi, vajaduse korral võib lisada täpsustavaid küsimusi, küsimuste järjekorda võib intervjuu käigus muuta, küsimuste sõnastamine on paindlik, küsimuste arv ja liik ei ole piiratud (Õunapuu, 2014). Valiidsuse suurendamiseks viidi kõigepealt läbi pilootintervjuu. Pilootintervjuu kestis 1 tund ja 7 minutit. Pilootintervjuuga saadi vastuseid intervjuuküsimustele ning selle käigus kogutud andmeid kasutati uurimuses.

Intervjuu kavas pani autor kirja teemad, milleks olid sekkumiste rakendamine kiusamise korral, kiusamise ennetamise võimalused klassis, kiusamise ennetamise võimalused koolis, mida veel saaks teha kiusamise ennetamiseks ning küsimus uuritava staaži kohta õpetajana. Intervjuu koostamisel jälgiti, et küsimused võimaldaksid intervjueeritavatel vabalt rääkida. Intervjuu küsimused on esitatud lisas 1.

Intervjuud toimusid intervjueeritava poolt valitud kohtades: intervjueeritava kabinetis (viis intervjuud), intervjueerija kabinetis (kolm intervjuud), kohvikus (üks intervjuu), kooli puhkeruumis (üks intervjuu) ja üks *Facebooki* vahendusel. Kuus intervjuud kestsid tund aega või rohkem, kõige pikem intervjuu kestis 1 tund ja 25 minutit. Kõige lühem intervjuu kestis

30 minutit, keskmiselt kestsid intervjuud 60 minutit. Intervjuud salvestati diktofoniga.

Intervjuude läbiviijaks oli autor. Intervjuud toimusid vahemikus veebruar – aprill 2016.

Kuna Jõgisuu (2011) uurimus näitas, et kiusamist osatakse õpetajate poolt defineerida vaid osaliselt: viiendik õpetajatest oskas välja tuua kiusamise tahtlikkuse ja korduva iseloomu, alla 10% mainis ebavõrdset võimutasakaalu ning kiusamine liigitati vaid füüsiliseks ja mittefüüsiliseks, siis vältimaks seda, et intervjuueeritavad räägivad kiusamise asemel agressioonist, luges autor enne intervjuu alustamist uuritavale ette teksti, milles kirjeldas kiusamise tunnusjooni ja kiusamise liike. Tekst on esitatud lisas 2. Uuritavatele selgitati uurimuse eesmärki, küsiti nõusolekut intervjuu salvestamiseks ja kinnitati, et neile tagatakse konfidentsiaalsus, mis tähendab, et tagatakse selline tulemuste esitamine, mis ei võimaldaks intervjuueeritavaid ära tunda. Intervjuu toimumise järel dokumenteeris autor intervjuu toimumise aja ja koha uurijapäevikus, kuhu pani kirja ka mõtted ja tähelepanekud, mida edaspidiste intervjuude puhul arvestada. Väljavõtte uurijapäevikust on esitatud lisas 3.

Andmeanalüüs

Andmete kogumisele järgnevalt viidi läbi kvalitatiivne induktiivne sisuanalüüs. Induktiivset lähenemist iseloomustab liikumine üksikult üldisele (Õunapuu, 2014). Kvalitatiivne sisuanalüüs sai valitud põhjusel, et selle abil saab keskenduda teksti sisule ja kontekstilisele tähendusele (Laherand, 2008). Analüüsimisel kasutati ainult intervjuudega kogutud andmeid.

Kvalitatiivse induktiivse sisuanalüüsi läbiviimiseks intervjuud kõigepealt transkribeeriti. Ei transkribeeritud intervjuu sissejuhatavat osa, kus intervjuueerija selgitas intervjuueeritavale intervjuu käiku, informeeris korralduslikust poolest, luges paberilt ette kiusamise tunnusjooned ja liigid, ega ka lõpuosa, kus intervjuueerija tänas intervjuueeritavat.

Transkribeerimisel kasutati *Windows Media Playerit*, mis võimaldas muuta intervjuu esitamise kiirust ja vajadusel lõike korduvalt üle kuulata, ning veebipõhist kõnetuvastust. Kolme selge diktsiooniga ja hea akustikaga ruumis salvestatud intervjuu puhul oli veebipõhisest kõnetuvastusest abi, see võimaldas tunniajalist intervjuud transkribeerida orienteeruvalt nelja tunniga. Olenevalt intervjuu pikkusest ja intervjuueeritava diktsiooni selgusest kulus ilma nimetatud abivahendita ühe intervjuu transkribeerimisele umbes 6 – 10 tundi. Kokku tekkis 186 lehekülge teksti, keskmiselt 16 lehekülge teksti ühe intervjuu kohta (Times New Roman, 12 p, reavahe 1,5). Tekst transkribeeriti sõnasõnalt. Laherannast (2008) lähtuvalt pandi tekst kirja nii nagu intervjuueeritav rääkis, ka siis kui see polnud vastavuses keelereeglitega. Vigade vältimiseks kontrolliti valmis transkriptsiooni helifaili järgi (Braun &

Clarke 2006). Näide transkriptsioonist on esitatud lisas 4. Teksti loeti korduvalt, et valmistuda kodeerimiseks ja kategoriseerimiseks.

Transkribeerimisele järgnes kodeerimine. Kodeeriti uurimisküsimuste kaupa. Koodide moodustamiseks valiti välja tähenduslikud üksused, milleks olid tervikmõtet sisaldavad tekstilõigud. Tähenduslikus üksuses võib sisalduda üks või mitut lauset (Elo & Kyngäs, 2008). Kodeerimise käigus loeti transkribeeritud teksti süvendatult, märgiti ära uurimisküsimuste kohaselt olulised tekstilõigud ja laused (Laherand, 2008). Esmakordsel kodeerimisel kasutati kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodil tekstide analüüsimiseks loodud vabavaralist veebikeskkonda *QCAmap*. *QCAmap*i keskkonda laeti üles transkriptsioonid *txt unicode* vormingus ning sisestati uurimisküsimused. Kuna autoril puudus varasem kodeerimise kogemus, siis sel moel kodeerimine ei õnnestunud.

Järgnevalt kodeeriti käsitsi. Selleks märgiti väljaprintitud intervjuudes ära tähenduslik tekstilõik ja kirjutati kõrvale paari sõnaga lõigu mõtte kokkuvõte, mis oli aluseks koodide moodustamisel. Lõpuks koondati kõik tähenduslikud tekstilõigud ühte *Wordi* dokumenti, printiti, lõigati need välja ning rühmitati sarnast mõtet kandvad tähenduslikud üksused sobiva nimetusega koodide alla. Reliaabluse huvides kasutati kaaskodeerijat, kes kodeeris ühe intervjuu. Koode võrreldi kaaskodeeri poolt leitudetega. Põhilises osas langesid kaaskodeerijaga arvamused kokku, enamus väljavalitud tekstilõike olid samad, erinevust esines koodide sõnastamisel. Erinevuste osas arutleti, et leida parim lahendus. Korduva kodeerimise käigus paigutati tähenduslikke üksusi koodide all ringi ning muudeti koodide sõnastust, et saada parim tulemus. Nii selgunud koodide nimetused hõlmasid rohkem kui ühte võtmemõtet. Tähenduslikest üksustest koodide moodustamise näide on esitatud lisas 5.

Kodeerimise käigus joonistati skeeme, et mõista mõtteavalduste mustreid ning valmistada kategooriate loomiseks. Ka skeeme võrreldi omavahel. Korduva kodeerimise tulemusena eristus esimese uurimisküsimuse all 80 koodi ning teise uurimisküsimuse all 77 koodi. Tulemuste illustreerimiseks valiti kodeerimise käigus välja iseloomulikumat tekstilõigud. Tsitaate toimetati minimaalselt, et säiliks intervjuueeritavate isikupärane sõnakasutus.

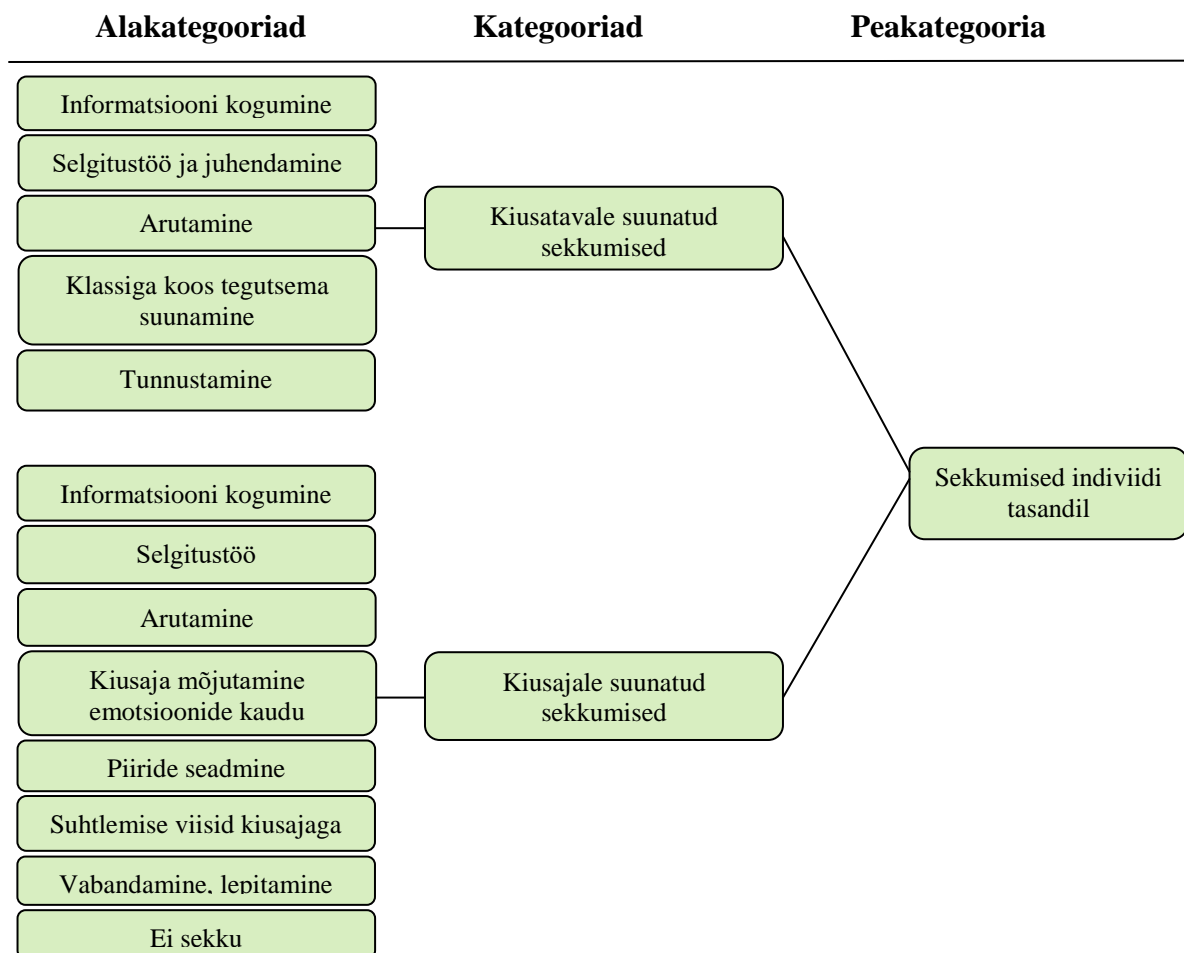
Koodide korduval lugemisel eristusid omavahelisi seoseid omavatest koodidest alakategooriad, kategooriad ja peakategooriad. Koodidest kategooriate moodustamine on esitatud lisas 6. Järgnevalt tuuakse lähtuvalt püstitatud uurimisküsimustest välja uurimistulemused.

Tulemused

Andmeanalüüsi tulemusel moodustus esimese uurimisküsimuse all kaks peakategooriat: „Sekkumised indiviidi tasandil” ja „Võrgustiku kaasamine sekkumisel”. Teise uurimisküsimuse all eristusid peakategooriatena „Kiusamise ennetamine kooli tasandil” ja „Kiusamise ennetamine klassi tasandil”.

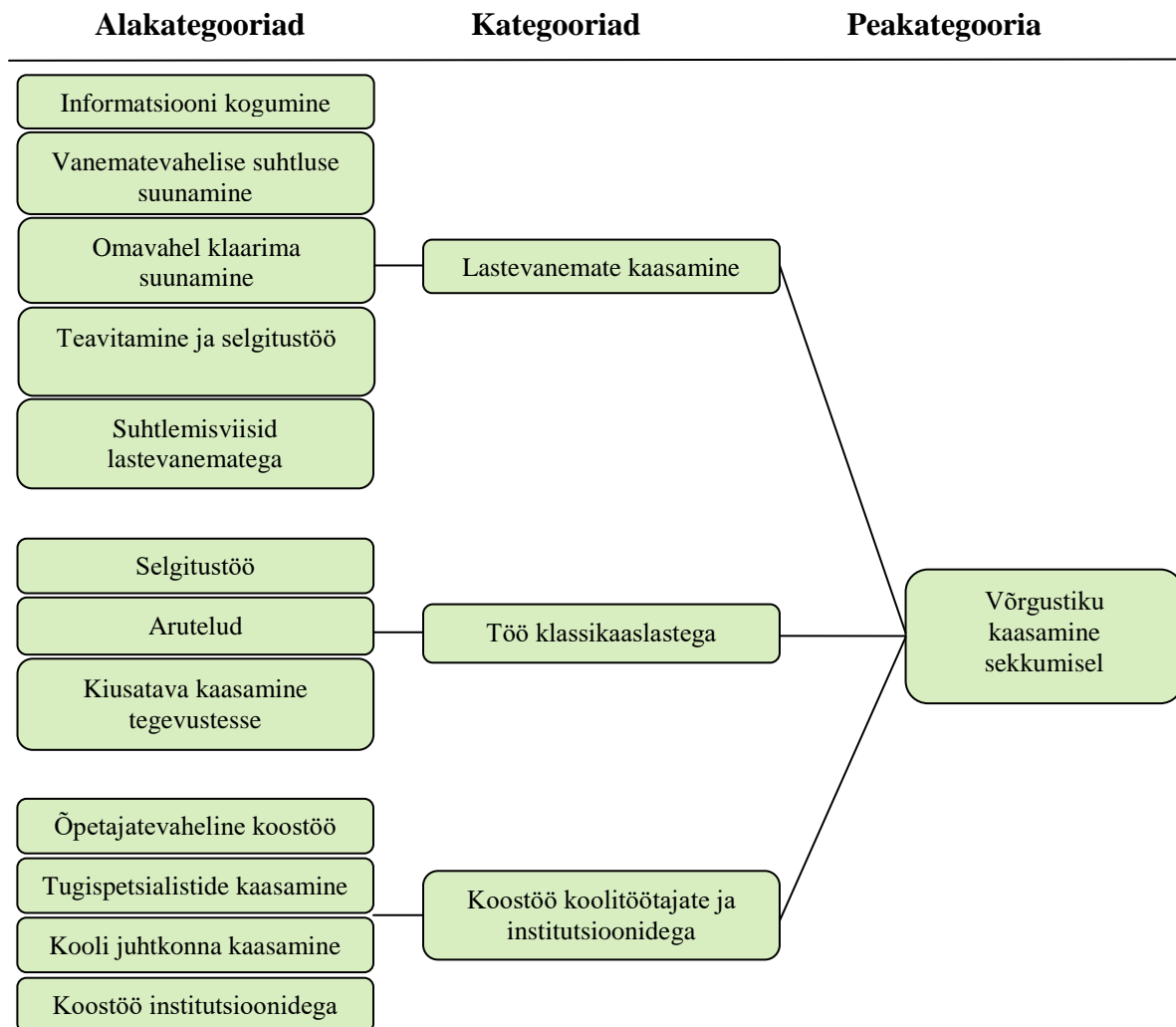
Kiusamise korral sekkumine

Järgnevalt antakse ülevaade uurimisküsimuse „Kuidas kirjeldavad õpetajad endi poolt rakendatavaid sekkumisi õpilastevahelise kiusamise korral?” andmeanalüüsi tulemustest. Esimese peakategooria „Sekkumised indiviidi tasandil” all eristus andmeanalüüsil kaks kategooriat, mille all omakorda eristusid alakategooriad. Joonisel 1 on tulemuste ilmestamiseks näidatud esimese peakategooria all eristunud kategooriad ja alakategooriad.



Joonis 1. Kategooriate jaotus: sekkumised indiviidi tasandil (autori koostatud)

Teise peakategooria „Võrgustiku kaasamine sekkumisel“ all eristus andmeanalüüsil kolm kategooriat, mille all omakorda eristusid alakategooriad. Joonisel 2 on tulemuste ilmestamiseks näidatud teise peakategooria all eristunud kategooriad ja alakategooriad.



Joonis 2. Kategooriate jaotus: võrgustiku kaasamine sekkumisel (autori koostatud)

Tekstinäidetes kasutatavad märgid: kaldkiri - tekstinäide, /.../ – erinevate lausete ühendamine, ... - konfidentsiaalsuse tagamiseks eemaldatud nimi või tekstiosa.

Kiusatavale suunatud sekkumised.

Intervjueeritavad õpetajad tõid välja, et kõigepealt püüavad nad mõista situatsiooni ja saada täpsemalt aru, mis on toimunud. Kui on näha, et laps on õnnetu või kui kaaslaste käitumisest võib järeldada, et kiusamine on aset leidnud, siis küsitletakse kiusatavat ning kuulatakse ära, mis on juhtunud.

/.../ et mis toimub, onju, ja siis ma hakkasin talle ükshaaval niimoodi pakkuma neid variante, et mis on juhtunud, sest ta ei suutnud rääkida minuga. Ja siis oligi nii, et kõigepealt ta vangutas mulle pead, ei seda nad ei ole teinud, ei seda nad ei ole teinud. Ja siis kui ma pakkusin talle varianti, et nad on talle füüsiliselt haiget teinud ja mida siis selgus. Ja selgus, siis tal hakkasid pisarad voolama ja siis tuli välja. Et ma hakkasin siis nagu, vot niimoodi kiskusin tal lihtsalt sõnu suust välja (L).

Samuti toodi välja, et vesteldes kiusatavaga püütakse välja selgitada kiusamise põhjus, et seda saaks koostöös kiusatavaga likvideerima hakata. Õpetajad leidsid, et kiusatav ei taha haletsemist, vaid ta tuleb kaasata probleemi lahendamisse. Temaga tuleb arutada, millest selline olukord on tekkinud, et teda kiusatakse, tuleb küsida, millist lahendust tema näeb ning mida võiks õpetaja tema aitamiseks teha. Nii süüvib ta enda käitumisse. Kiusatavale peegeldati, kuidas ta kiusamissituatsioonis käitub ning koos püüti leida käitumisviise, mis võiksid tema olukorda grupis parandada.

Kui kiusamine oli õpetaja hinnangul tingitud kiusatava enese käitumisest või välimusest, siis nimetasid intervjuueeritavad, et nad selgitasid kiusatavale, mida ta tegema või mida oma käitumises muutma peaks ja juhendasid, kuidas seda teha. Õpetajate kirjeldustes juhendati kiusatavat õpilast, et ta teisi ei süüdistaks, et ta muudaks oma sõnavara, et ta ei annaks oma juttudega ise põhjust narrimiseks ja et ta hoolitseks enesehügieeni eest.

Kui hommikul poiss tuli kooli, mina rääkisin vaikselt, läksin tema juurde, ütlesin, et kuule, et ma näen, et sul on käed mustad, kas sa kodus pesid käsi? Et näed, et mul on seep ja vesi on siin, käterätik on ka, ole hea pese oma käed puhtaks, eks ole, nägu ka ja kõrvatagused sul on siin mustad ja. Et nagu ema lähed ja lihtsalt juhataid vaikselt niimoodi, et keegi ei tea, ega pane tähele (E).

Kui kiusamine ei olnud põhjustatud kiusatava provotseerivast käitumisest, siis selgitati talle tema õigusi ja juhendati teda, kuidas kiusamissituatsioonis käituda Kui tüdrukut narriti inetuks sellepärast, et erinevalt teistest ei meeldinud talle ennast meikida, siis toetati tema valikut ning selgitati, et ta ei pea ennast muutma selleks, et teistele meeldida, selgitati, et tal on õigus jääda enda väärtustele kindlaks.

Kiusamisega toimetulekuks on kiusatavat juhendatud, et ta narrimist ignoreeriks. Küberkiusamise korral on olenevalt olukorrast antud nõu kas lihtsalt solvav sõnum kustutada või siis tõsisema juhtumi korral politseisse pöörduda. Kui kiusajateks olid suuremad õpilased, siis juhendati väiksemaid, et nad omavahel kokku hoiaksid. Kui teati, et mõnda õpilast koolis kiusatakse, siis ei jäetud teda vahetunnis kaaslastega omapead, vaid õpetajad jälgisid, et keegi

ei saaks teda kiusata. Kirjeldati, kuidas on juhendanud tõrjutavat, et ta vahetunnis ka omalt poolt kaaslastega suhtlemist algataks.

Ja no sel tüdrukul oli piisavalt seda, et no mind tõrjutakse, et ise ikkagi minna, ma vähemalt juhendasin teda selliselt, et tunne huvi ja mine ikka küsi ja sealsamas koridoris ma olen olemas ikkagi silma ulatuses, natuke jälgin, et võibolla toeks olla talle. Ta ise niisugune hakkaja oli, nüüd on ta seal rühmas sees ja on asi lahenenud (T).

Nimetati kiusatava klassiga liitmist tundides paaris- ja rühmatööd läbi viies. Kiusatavat kaasati koos teistega esinema kooli üritustel. Õpetajad kirjeldasid, et nad kiitsid klassikaaslast, kes kiusatavat õppimises aitasid või temaga koos koolist koju läksid. Samas tunnistati, et alati klassiga liitmine ei õnnestu: mõnikord keeldus kiusatav ise teistega koos tegutsemast.

Intervjueeritavad kirjeldasid, et nad julgustavad kiusatavat kiusamise korral õpetaja poole pöörduma ja abi otsima. Veel nimetasid intervjueeritavad, et nad püüavad leida võimalusi kiusatava tunnustamiseks hea käitumise eest ning püüavad tema tugevaid külgi esile tuua. Kui kiusatav juhendamist kuulda võttis ning püüdis oma käitumist parandada, siis tunnustati teda selle eest.

Üldiselt öeldes ega meie kohalikud lapsed neid mujalt tulnud inimest kohe omaks ei võta, olgu ta mis andekas ei oleks, aga kui tal on veel midagi õppimises halvasti või veel. Vaatan praegu seda meie lauljannat, ta ju laulab oivaliselt, nüüd ta sulab klassiga tänu jõulupeole ja täna ta laulis ka (J).

Kirjeldati, kuidas kiusatavat julgustati klassis välja ütlema, mis talle kaaslaste käitumise juures ei meeldi. Sealjuures kasuti KiVa rollimängu kaarte. Intervjueeritavad on kirjeldanud, et kiusaja ja kiusatav viiakse omavahel kokku ja suunatakse leppima.

Õpetajad kirjeldasid ka olukordi, kus nad ei sekku, kuna ei pea seda vajalikuks või võimalikuks. Intervjueeritavad ei sekkunud juhul, kui tegemist oli väljakutsuva ohvriga või kiusajast ohvriga ning ka siis, kui leidsid, et õpilased saavad ise omavahel klaaritud.

No aga need teised ei võta teda sellisel juhul vastu, kui ta läheb sinna ja hakkab midagi nagu soleerima. Kui ta läheks gruppi, lihtsalt teeks kaasa, oleks nagu teised. No ütleme, kõik seal jooksevad, tema ka jookseks, on ju. Aga ei, tal on vaja seal teha mingit šõud selle aja jooksul, aga keegi ei talu seda šõud, see on sellepärast, et see on kuidagi kummaline natukene. Nii et ta nagu oma käitumisega ta kas võimendab üle või siis ta ühesõnaga tambib iseennast maha ja teistel ei ole vaja mitte midagi teha selleks, et ta teda välja tõrjuda sellest grupist ja kuidas nüüd sellele poisile selgeks teha, et nii lihtne on, ole kuss, tee kaasa. Ja seda ei ole võimalik selgeks teha, sest tal on juba mingi mõttemuster sees (L).

Kiusajale suunatud sekkumised.

Ka kiusajaga püüti õpetajate kirjelduste kohaselt kõigepealt välja selgitada, mis on toimunud. Kiusajal lasti rääkida, kuidas tema situatsiooni näeb. Kiusajale selgitati, et teine inimene on teistsugune või teisest rahvusest, selgitati, milline on aus võitlus ja kuidas ei ole ilus teisele öelda. Selgitati erinevust mängu, nalja ja kiusamise vahel ning seda, et kaaslaste üle ei tohi domineerida. Õpetajad selgitasid kiusamise tagajärgi, ka seda, et ühel hetkel võib kiusaja käitumine muutuda kriminaalseks ning siis ootab karistus. Kiusajat püüti panna mõtlema ja mõistma teiste tundeid, koputati südametunnistusele, paluti kujutleda ennast kiusatava asemele või kujutada ette, kui tema lähedastega nii käitutaks nagu tema kiusatavaga, lasti meelde tuletada, kuidas kiusaja tundis end, kui oli ise väike ja suuremad kiusasid teda.

Tuleb poistega rääkida, et noh, katsuge nüüd iseennast sellisesse seisu panna, /.../, ega sa teisiti ei saa ju teisest aru, kui sa ise olukorras ei ole või sa ei suuda ennast panna teise olukorda. Ja, noh, poissi nüüd ilmselgelt tüdruku olukorda ei pane, aga siis ongi see, et mõtle võibolla õekese peale või mõne lähedase sugulase või hea sõbranna või kellegi peale, mis sa arvad? Ja tihtipeale isegi see, et mõtle, kui su emast niimoodi räägitakse, et vanemad on ju väga kallid (N).

Nimetati, et kiusajat ei süüdistata, vaid arutatakse, mida ta ise saaks ära teha, et kiusamine lõpeks. Kiusajaga arutati tema käitumist, otsiti põhjust, miks ta kiusab, püüti aru saada, milles tema probleem on.

Nimetati, et kui kiusaja ise juhtunu ära räägib, siis tunnustatakse teda selle eest. Kirjeldati ka kiusajale ülesannete jagamist, millega ta võiks saada positiivset tähelepanu. Nimetati kontakti saamise vajalikkust kiusajaga. Selleks räägitakse õpilasega normaalsel toonil, rahumeelselt, mitte kärkivald, kurjalt ega tänitades. Ei halvustata last vaid püütakse leida ühine keel ning peetakse silmas konfidentsiaalsust. Kui õpilasega on kontakt, siis on võimalik tema ebasobivale käitumisele tähelepanu juhtida ning ta kuulab. Toodi välja, et kõige mõjuvam on, kui kiusajaga rahulikult omavahel rääkida. Kui teiste ees noomida, siis võib tekkida trots. Intervjueeritavad kirjeldasid, et kui lapsed on õpetajaga Facebookis sõbrad, siis annab see õpetajale võimaluse ka laste netisuhtluse korral reageerida ja kirjutada privaatsõnumisse, kui tundub, et mõni pilt või sõnum on kohatu.

FB-s on mingi foto üles laetud ja noh foto peal on üks inimene, kes on nagu tuttav ja teine seal kõrval on mingi võõras inimene, aga ta on jäänud sinna pildi peale, no vaata, vahest jääb nagu koledalt pildi peale, kas ta haigutab või mingi see. Ma mäletan, ma kirjutasin ükskord ühele noormehele, et kuule, kas sa selle tüdruku käest küsisid ka, et sa võid

selle pildi üles laadida või? Ja siis kirjutab vastu: „Oi, ma tahtsin ainult nalja teha, võtan kohe maha.“ (N)

Piiride seadmisel kirjeldati tõsist jutuajamist kiusajaga, karistamist käskkirjaga, kiusaja kaaslastest eraldamist ning kiusaja õpetaja läheduses hoidmist. Õpetajad kirjeldasid, et nad kehtestavad kindlad piirid. Kui ollakse asetleidva kiusamise tunnistajaks, siis keelatakse kiusajat ja kutsutakse korrale. Nimetati ka füüsilise kiusamise korral vaheleminekut ja laste lahutamist üksteisest.

Me väga avameelseid vestlusi tüdrukutega viisime läbi kuni selleni, et võis olla üks väga positiivne liider, kes õpetajate ees alati illikuku ilusti patsis juuksed ja naerunägu peas, aga tegi just selliseid, selgus, et tema on nagu liider ja algataja, siis neid vestlusi, südamlikke, avalikke, kuni pisarateni, neid me oleme pidanud ikkagi. /.../ kui ma ikkagi väga mustvalgelt selgeks tegin sellele väga illikukule /.../, nüüd on seis selline, et see tegu pole hea, siis hästi palju pisaraid ja nuuksumisi ja kluksumisi ja nutmisi, võib-olla isegi esmakordne elus juhtum, talle nagu öeldi teatud asju üsna otseselt (T).

Kirjeldati ka kiusamise korral huumoriga lähenemist.

Ja esialgu ma teen neid märkusi siis selliseid nagu huumoriga (L).

Et kui mina olin nende klassijuhataja ja minule jõudsid need asjad, siis ma vahel niimoodi nalja pärast nagu tegin neid endid järgi, eks ole, kes kuidas käitub ja kes kuidas kõnnib eks ole ja lihtsalt niimoodi, siis neil oli hirmus naljakas ja naersid nagu iseenda üle, nagu selles mõttes (E).

Kirjeldustes esines ka agressiivne reageerimine, mille korral tõstetakse häält, ähvardatakse või kurjustatakse.

/.../ muidugi võid ka oma häälepaelad mängu panna, vahest röögatad, sellest piisab, aga mitte alati (J).

Õpetajad on kirjeldanud, et viivad mõlemad osapooled kokku, kiusajat suunatakse kiusatava ees vabandama, kasutama vormi „mul on kahju“ ja oma käitumist selgitama. Õpilased annavad leppides kätt või kallistavad. Intervjueeritavad pidasid vajalikuks, et lapsed omavahel olukorra lahendaksid.

Lastevanemate kaasamine.

Et kiusamissituatsioonist aru saada ja mõista laste probleemi, on õpetajad nimetanud, et nad vestlevad eraldi kiusaja ja/või kiusatava vanematega. Vajadusel kutsutakse kiusaja ja kiusatava vanemad kokku ning suunatakse nende omavahelist suhtlust, et nad leiaksid

lahenduse. On kirjeldatud, et mõnikord kohtuvad ainult vanemad, mõnikord aga on kohtumisel vanemad koos lastega. Püütakse jõuda selleni, et lapsed omavahel lepiksid.

Kirjeldati ka, et vanemaid suunatakse omavahel klaarima. Nimetati, et õpetaja nõuandel on vanemad üksteisele läbi Stuudiumi kirjutanud. On ka kutsutud vanemad kooli ja antud neile võimalus omavahel rääkida. Kirjeldustes esines ka, et kiusamise ilmsiks tulekul on vanemaid teavitatud, et nad saaksid ise otsustada, milline lahendus leida.

/.../ ja seda enam suur tajub, et ma olen arg ja võibki nagu tulla ligi, et ka nii on ja siis ma olen ka vanemale teatanud ja vanemad on teatud perioodi vastu sõitnud ja mitte lasknud tal üksi kooliteed käia (T).

Õpetajad on vanematele kas kirjutanud või helistanud ning palunud, et nad selgitaksid lastele, et teiste asju ei tohi võtta või et nad jälgiks laste tegevust internetis. Vanematele on antud nõu, kuidas lapse eest hoolitseda, et teda katkiste riiete pärast ei tõrjutaks. Kiusajate vanematele on selgitatud, millised on nende laste käitumismudelid, et vanemad mõistaksid, mida lapsed peavad oma käitumise juures muutma. Küberkiusamise korral on antud nõu pöörduda politsei poole või siis informeeritud vanemaid, et nad oskaksid oma laste arvutitegevust jälgida.

Intervjueeritavad kirjeldasid, et suhtuvad lapsevanemasse kui koostööpartnerisse, ei vaata talle ülevalt alla. Kuna igale vanemale on tema laps oluline ja tähtis, siis tuuakse vestlust alustades välja ka kiusaja puhul tema head jooned. Kunagi ei räägita ühestki lapsest halba lastevanemate koosolekul. Peetakse oluliseks hoida lastevanematega head kontakti ja tihedat sidet ning kiusamisjuhtumitest kohe teada anda.

/.../ põhimõtteliselt, mis päästis mind, et sihukene tihedam side koduga, kasuemaga. Kool omaltpoolt me siin kohapeal ei suuda midagi teha, kui meil ei ole nagu sellist läbikäimist või konstruktiivset läbisaamist perega (S).

Töö klassikaaslastega.

Õpetajad nimetasid, et tegelevad klassis selgitustööga. Klassikaaslasteni püütakse viia arusaamist, et kõik inimesed on erinevad ning näevad asju erinevalt, erinevus ei anna aga õigust teise üle naerda. Selgitatakse vahet nalja ja kiusamise vahel. Selgitatakse, et asjade äravõtmine ja halvasti ütlemine on kiusamine ja seda ei tohi olla. Selgitatakse, et kui tahad teist puudutada, siis pead selleks luba küsima. Selgitatakse, et kui väljakutsuv ohver seltskonnast kõrvale jätta, siis hakkab ta seda enam ebasobivalt käituma.

No siis ma vahest olen teistele öelnud ka, aga te ise jätate ... välja. Et te ju ise tõrjute teda, et te ei taha teda oma seltskonda, no ja siis ... seda enam veel hakkab tegema, kui teda tõrjutakse, sest ta püüab igat moodi tähelepanu saada (V).

Klassiga arutatakse läbi situatsioon, mis on juhtunud mänguväljakul, klassis, kehalise kasvatuses tunnis või tänaval. Arutatakse, miks selline olukord tekkis, õpilasi pannakse mõtlema ja teist inimest mõistma. Kui tõrjumine on tekkinud kiusatava koduste olude tõttu, siis püütakse äratada kaastunnet ning selgitatakse klassikaaslastele, et laps ei ole süüdi, et ta on selliseks kasvanud. Püütakse panna mõistma teise inimese tundeid: mida tundis kiusaja ja mida kiusatav. Selleks kasutatakse mängu, grupitööd, rollimängu, arutelusid, jutustatakse lugusid enda ja oma tuttavate elust ja lastakse lastel oma tunnetest rääkida. Küsitakse klassikaaslastelt, miks tõrjutav neile ei meeldi ja proovitakse olukorrale lahendus leida. Kõiki õpilasi kaasatakse klassi tegevustesse, meenutatakse, et koostööd tuleb teha kõigiga ning ka kiusatavaga tuleb olla paaris, antakse täpseid ja konkreetseid ülesandeid, mis õpilasi üksteisega tegutsema seovad. Kõrvalseisjaid püütakse innustada kiusamise korral vahele astuma.

/.../ siis ongi tegelikult oluline jälle see, et sa saad selle meeskonna, kes kõrvalt lihtsalt vaikselt vaatab, et selle nii kaugele, et nemad hakkaksid õigesti käituma, et astuksid siis vahele, kui nad näevad, et see ei ole õige, siis nad lihtsalt reageerivad ja siis lõpeb ka see kiusamine ära (N).

Koostöö koolitöötajatega ja institutsioonidega.

Kui on vaja sekkuda õpilastevahelise kiusamise korral, kaasatakse intervjueeritavate ütluste kohaselt teisi koolitöötajaid. Intervjueeritavad nimetasid koostööd kooli sotsiaalpedagoogi ja psühholoogiga, kellega koos arutatakse olukordi ning kohtutakse kiusajatest laste ja / või nende vanematega ning tehakse kokkuleppeid. Intervjueeritavad on nimetanud, et vajadusel on psühholoogi abi saanud nii kiusajad kui kiusatavad. Psühholoog on kohtunud ka klassiga omavahel klassijuhataja tunni ajal. Keerulisema situatsiooni puhul märkisid õpetajad, et delegeerivad kiusajaga tegelemise psühholoogile või sotsiaaltöötajale.

/.../ mitu korda sattusin sellisesse olukorda, kus poiss lihtsalt kükitab nurgas, üks ole, ja teine poiss lihtsalt niimoodi taob talle otsa ette või pähe niiviisi ja teeb veel häält: ääää, ja teine kardab nii, et ei tea, mis ära teha. Et kui selline suur poiss ikka tuleb niimoodi, midagi teeb, aga noh, siis oli jälle ka niimoodi, kohe ma panin need näod kirja ja läksid kohe sotsiaaltöötaja juurde (E).

Õpetajad nimetasid ka, et õpetaja ülesandeks ongi vaid kiusamist märgata ja teistele teada anda.

Et klassijuhatajale jääbki põhiline see märkamine ja siis teadaandmine teistele, et noh saaks asi lahendatud, sellepärast et klassijuhataja ei ole ikkagi psühholoog, kes asjaga saaks rohkem tegeleda (V).

Kui märgatakse kiusamist mõne teise klassi õpilaste seas, siis antakse sellest teada selle klassi klassijuhatajale. Teiste õpetajate abi on kastutatud ka selleks, et nad aitaksid kiusatava ja koolikaaslaste suhtel silma peal hoida. Kirjeldati, kuidas on korraldatud koolis kiusamisvastane meeskonnatöö: koolis on sisse viidud pöördumislehed, millel õpetaja saab juhtumit kirjeldada, seejärel tuleb kokku sotsiaalpedagoogi eestvedamisel meeskond, kes peab aru ning korraldab vestlusringi, kuhu kutsutakse vanemaid ja lapsi. Keerulisemate kiusamisjuhtumite korral on sekkumisel kaasatud direktsiooni esindajaid, kes kas vestlevad kiusajaga, kutsuvad olukorrale lahenduse leidmiseks kokku lastevanemad ja /või määravad kiusajatele karistuse.

See asi läks direktsioonini välja ja, noh, see ongi see koht, kus ma tundsin end täiesti abitu ja kõige muu sellise hädapätakana, et mis ma siis teen nende lastega, et rääkimine ei aita. See asi läks direktsioonini välja ja need, kes olid seal sellised kõvemad löömamehed, need paariks nädalalaks eemaldati koolist (I).

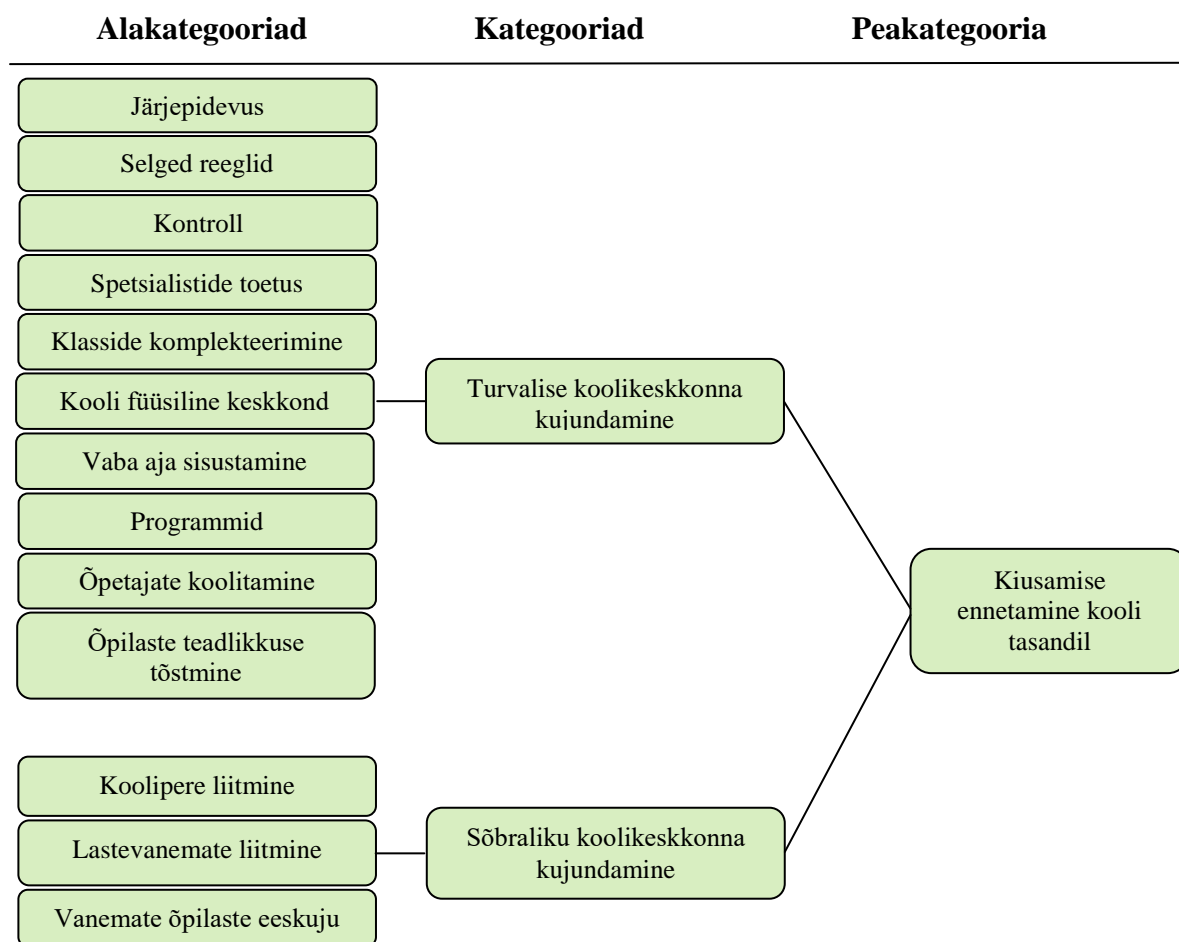
Koolivälistest institutsioonidest nimetasid õpetajad veel koostööd politseiga ja valla sotsiaaltöötajad, kes aitas keerulisemate juhtumite puhul koduga kontakti saada. Nimetati ka koostööd lastekoduga. Lastekoduga on võetud ühendust ja teatatud koolis aset leidnud kiusamisest, et nad saaksid ka omalt poolt kaasa aidata olukorra lahendamisele.

/.../politsei käis ja rääkis neile nendest olukordadest. Ja enne seda oli kuskil koolis olnud selline olukord, kus poiss pani teisele poisile jala ette ja teine poiss kukkus niimoodi, et vigastas selgroogu ja jäi voodisse /.../. Ja siis ta ütleski, et väga ohtlik on niisugused asju teha (E).

Kiusamise ennetamine

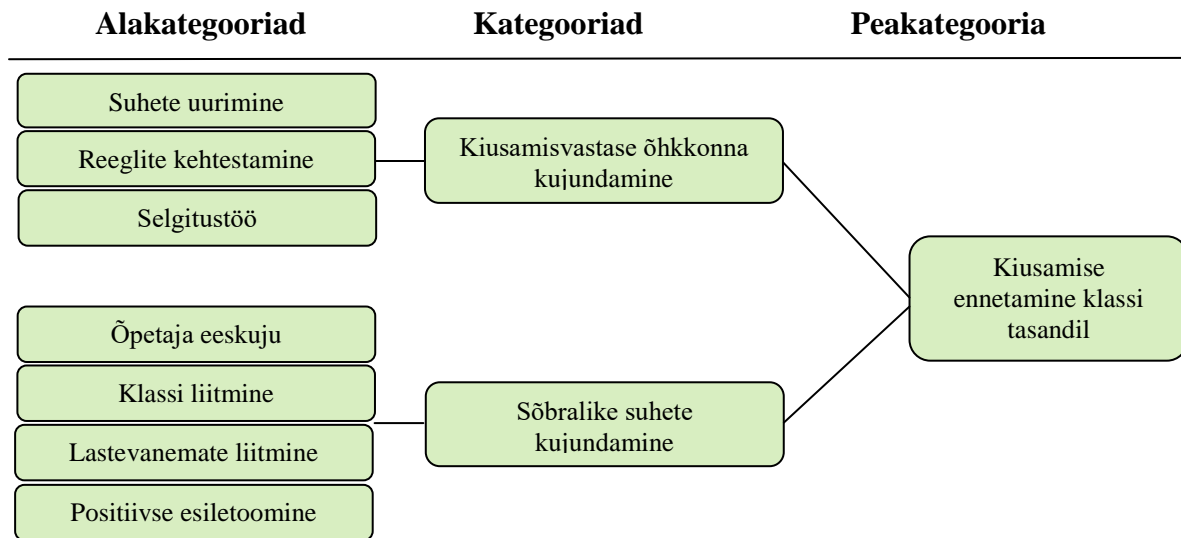
Lisaks kiusamise korral sekkumisele uuriti ka õpetajate kirjeldusi õpilastevahelise kiusamise ennetamise kohta koolis ja klassis. Järgnevalt esitatakse ülevaade andmeanalüüsi tulemustest teise uurimisküsimuse osas: „Kuidas kirjeldavad õpetajad oma koolis ja klassis õpilastevahelise kiusamise ennetamist?“ Andmeanalüüsi tulemusel eristus kaks peakategooriat „Kiusamise ennetamine kooli tasandil“ ja „Kiusamise ennetamine klassi tasandil“. Esimese peakategooria „Kiusamise ennetamine kooli tasandil“ all moodustus kaks

kategooriat. Kategooriate all omakorda eristusid alakategooriad. Tulemuste ilmetamiseks on joonisel 3 näidatud andmeanalüüsis eristunud peakategooria koos kategooriate ja alakategooriatega



Joonis 3. Kategooriate jaotus: kiusamise ennetamine kooli tasandil (autori koostatud)

Teise peakategooria „Kiusamise ennetamine klassi tasandil“ all moodustus kaks kategooriat. Kategooriate all omakorda eristusid alakategooriad. Tulemuste ilmetamiseks on joonisel 4 näidatud andmeanalüüsis eristunud peakategooria koos kategooriate ja alakategooriatega.



Joonis 4. Kategooriate jaotus: kiusamise ennetamine klassi tasandil (autori koostatud)

Turvalise koolikeskkonna kujundamine.

Kiusamise ennetamisel töid õpetajad esile aastatepikkuse järjepideva kiusamisvastase töö. Intervjueeritavate sõnul peab ennetustöö olema pidev. Märgiti, et kui kollektiiv on terve, siis ka uued õpilased kohanevad ja võtavad tavaks saanud käitumisviisid omaks.

Noh aga üldiselt kui kollektiiv on terve, siis isegi kui satub mõni niisugune paras sinna vahele, siis ta tegelikult kohaneb selle kollektiiviga. Kui ümber on hea sõbralik keskkond, siis ma ei saa olla halb. Vaata, igasuguste lõhkumistega on sama lugu ju. Kui mul on maja korras, kui mul on maja puhas, siis vaevalt mõni sõrm sinna kusagile augu kraabib või kritseldab või midagi teeb, aga kui kusagil juba midagi on, siis see kohe läheb, paljuneb. Aga see kiusamine on sama lugu. Kui ümberringi ei kiusa keegi, siis ega mina ka ei saa hakata kiusama (H).

Nimetati, et koolis on tähtsad kindlad reeglid ja rutiin, mis annab lastele pidepunktid. Õpilased on teadlikud karistustest, mis kaasnevad reeglite rikkumisega. Kiusamise ennetamist tuleb õpetajate kirjelduste kohaselt silmas pidada ka klasside komplekteerimisel. Abiks on väikeklass ja lihtsustatud õppekava: lapsel ei teki trotsi, et ei saa hakkama, lapse eneseteadvus ei saa kannatada ja ei teki tõrjumist kaaslaste poolt. Paralleelklassidega koolides jälgitakse, et potentsiaalsed kiusajad ei satuks ühte klassi.

Intervjueeritavad kirjeldasid, et laste käitumisel hoitakse silma peal. Nimetati ülekoolilise küsitluse läbiviimist psühholoogi poolt. Koolides rakendatakse korrapidajaõpetajaid. Kirjeldati päeva lõpus toimuvat õuetundi, kui lapsed saavad õues õpetajate silma all mängida. Õpetajad nimetasid, et nad vahetavad kolleegidega omavahel

infot, jälgivad laste suhtlemist ning suunavad nende käitumist. Kasvatamisse on kaasatud kõik kooli töötajad, ka kooli abipersonal ja õpilaskodu kasvatajad. Kooli psühholoogi poole võivad vanemad ise koos lastega pöörduda, alkohoolikutest vanematega suhtleb sotsiaaltöötaja, meditsiinitöötajad kontrollivad, et lapsed oleksid puhtad.

Ma mõtlengi, et meil on nii palju lapsi juurde tulnud, et hetkel on vist küll see, et miks seda kiusamist niimoodi madalal, suht madalal, on ikkagi selle pärast, et me oleme kogu aeg või täiskasvanud on kogu aeg lähedal ja meil ei ole niimoodi, et kasvatavad ainult õpetajad ja kasvatajad. Vaid näiteks koolitädi on üks kõvemaid kasvatajaid (N).

Õpetajad on kiusamise ennetamise võimalusena kirjeldanud kooli füüsilist keskkonda. Tõsteti esile kooli juurde ehitatud paljude võimalustega mänguväljakut, kus on laste jaoks ronimismajad, õuepaviljonid ja karussell ning kooli ümber paiknevat parki suurte puudega. Õpilaskoduga kooli osas nimetati, et väikesed ja suured elavad eraldi majades, mis vähendab ohtu, et suuremad väiksemaid kiusata saaksid.

Kiusamise ennetamise võimalusena töid õpetajad välja laste vaba aja sisustamise. Koolides pakutakse huviringe ja lapsed käivad ümbruskonna huvikoolides.

Kool pakub hästi palju ringe, kus õpilased saavad käia. Et noh lapsed on kogu aeg äkkkes, käivad nagu ringides. Ja ... on muusikakool, kus käiakse, ma tean, hästi palju. Ja spordiringid. Ja saviring, kus saab oma kätega teha, mis ise soovib ja et no selles mõttes, et selliseid nagu lapsi kes lihtsalt tšilliks, otsiks probleeme, ei tegeleks millegagi, no neid on väga vähe. Et ma arvan, et see on ka nagu üks võti. Et see igasugune jurandus, kui võib nii öelda, tuleb ju sellest, et ei ole midagi teha, ei oska midagi teha. Eks. Et nad on ikkagi nagu selles mõttes aktiivsed (R).

Programmidest nimetasid õpetajad KiVa ja vägivalla ennetamise programmi Lions Quest Estonia, mida nende koolides rakendati või oli varasematel aastatel rakendatud. KiVa raames toimusid lastel igal nädalal karutunnid, kus analüüsiti erinevaid olukordi ja otsiti koos lahendusi. Teavitustegevusi on koolides suunatud nii õpetajatele kui õpilastele. Õpetajad nimetasid koolis korraldatud kiusamiseteemalisi koolitusi ning osalemist Tervise Arengu Instituudi vastaval koolitusel. Õpilastele on selgitatud põhjalikult netiohutust ja sotsiaalmeedia reegleid. Koolis on korraldatud teavituspäevi, külas on käinud foorumteater.

Et nad käivadki nagu koolides ja räägivadki. Just et selline edukas laulja ja ilus neiu ja siis räägib, kuidas teda kiusati. Tehti nagu teavitustööd, et mis see kiusamine on, et see ei ole ainult füüsiline, täpselt see, et kui sa märkad kiusamist, sa pead minema vahele, mitte jääma vaatlejaks, sest sellele kiusajale on seda vaja, et keegi nagu jälgiks. /.../ Õpilased olid väga

sellised, mõistsid ja olid väga elavalt kaasas selle mõttetööga, mida seal püüti arendada. /.../ ikkagi paar korda aastas sellest teemast räägitakse (R).

Positiivse koolikeskkonna kujundamine.

Kiusamise ennetamisel toodi välja oma kooli tunde ja sõbraliku õhkkonna tähtsuse. Selleks püütakse liita kooliperet ühiste tegevuste kaudu. Kirjeldati, kuidas õpilaskodus elavad lapsed ühise perena, on üksteisele nagu õed-vennad.

/.../ õpilaskodu sünnipäevi peetakse näiteks, et iga kuu kord on sünnipäev ja siis kõik selle kuu sünnipäevalapsed õnnitletakse ära, siis süüakse torti ja siis sellel on salat kindlasti õhtul ja alati on mingi üritus seal juures ja et, noh, see on ka selline tähtis, et kõik kasvatajad lähevad viivad šokolaadi sellele lapsele, et see on selline nagu traditsioon. Peretunde loomine on see, mis aitab kiusamist vältida. Kindlasti! (N)

Toodi välja vanemate ja nooremate klasside õpilaste omavahelist lõimimist: kooli ürituste korraldamisse on kaasatud kogu põhikooli klassid ja klassijuhatajad. Koolis korraldatakse teemanädalaid, kus seotakse suuremad väiksematega tegelema, meeskondade moodustamisel arvestatakse, et suured ja väikesed oleksid koos ühes võistkonnas. On korraldatud toredaid nädalaid, kus vanemate klasside õpilased tegelevad nooremate koolikaaslastega. Kogu kooliperega käiakse ekskursioonidel ja matkadel ning võetakse kaasa kõik õpilased, ka need, kelle käitumine ei ole alati kõige sobivam. Koolides peetakse jõulupidusid, vastlapäevi, spordipäevi, korraldatakse ühislaulmisi. Toetatakse õpilaste omaalgatust: õpilasesinduse algatusel on peetud öö- ja päevakoosolekuid ning kuulutatud esmaspäev koolis nutitelefoni vabaks. Sõbralikkust aitavad luua hommikuringid, kus õpilased hoiavad üksteisel käest ja antakse „tere“ edasi, kus sotsiaaltöötaja räägib lastele lugusid, mis jutustavad sõprusest ning jagatakse diplomeid, kui kellelgi on midagi õnnestunud. Koolides pööratakse tähelepanu kultuursele kasvatamisele, korraldatakse pidulikke koosviibimisi, käiakse teatris.

Õnneks meil on hästi palju koosviibimisi. /.../ Mõnikord me sööme siin, et on laudlinad kaetud ja et võib-olla rohkem sellist, nagu ütleme, see kultuuritajumine annab ka igapäevaelus natuke rohkem meile kaasa (S).

Vahetunnid toimuvad tegevustega. Sõbrapäeval saab üksteisele kirjutada sõbrapäeva postkasti, väiksemate klasside laste jaoks pannakse vahetunnis mängima ringmängu plaat.

Et ongi, vaatan, tuuseldavad, et siis on tormamine ja niisugune sihitu tegevus ja siis võivad juhtuda mingisugused apsakad. Ongi näiteks meil, vahetunnid ongi tegevustega /.../. Kuna ma ise õpetan tantsu lastele, et siis korrapidaja õpetajana olen vahel vaadanud, et täna

nad on nii lärmakad, panen muusika peale, väga head on näiteks need samad, laste ringmängu plaadid (H).

Samas tuuakse välja ka, et koolipere liitmise juures on oluline roll koolidirektori heakskiidul ja toetusel ning alati seda ei ole.

/.../ tuleb välja koolijuhi fenomen, et see ürituse korraldamine seal koolis on nii keeruline, et selle vaba aja leidmine ja selle kõige klapitamine ja siis direktorile ei meeldi ja ei sobi ja jälle ja jäävad tunnid ära ja miks ja sada häda kogu aeg. Ja kui sa oled mõne korra niiviisi sarjata saanud ja ega sa siis väga palju üritusi korraldada ei taha. Ei tahagi teha. No hakkab peast mädanema, ei ole mindagi teha (I).

Õpetajad kirjeldasid, et kaasavad sõbraliku õhkkonna loomisesse vanemaid õpilasi. Vanemad õpilased sekkuvad, kui näevad, et väikesed üksteisele liiga teevad. Vanemate õpilaste abi kasutatakse ka siis, kui on oht, et keegi võib kontserdil inetult käituda - siis istuvad õpilasesinduse liikmed selliste laste kõrvale. Kirjeldati, et liitklasside seisukohalt on parem, kui on liidetud suurema vanusevahega klassid, sest sellisel juhul vanemad õpilased tasakaalustavad väiksemaid, kes kipuvad ülekäte minema.

Kiusamise ennetamise vaatevinklist pidasid intervjuueeritavad vajalikuks, et lastevanematega oleks hea kontakt ja lastevanemad oleksid kaasatud kooli tegemistesse. Koolides tähistatakse emade- ja isadepäeva ning korraldatakse perepäevi. Lapsevanemad on oodatud kaasa matkadele ja väljasõitudele.

Väga sageli tulevad ka kooli ekskursioonidele lapsevanemad kaasa. Me ei tee takistusi selleks. Lapsevanem soovib kaasa tulla – palun väga. Meie lapsed on väga harjunud, et meil on lapsevanemad kaasas /.../ Lapsevanem peab tunnetama seda, et kool ei lükka teda eemale, et ta on vajalik koolile ja tema arvamusega arvestatakse (H).

Kiusamisvastase õhkkonna kujundamine klassis.

Õpetajad kirjeldasid, et peavad oluliseks olla kursis sellega, millised on õpilaste omavahelised suhted klassis. Õpilaste omavaheliste suhete kohta teada saamiseks vesteldakse õpilastega või küsitakse selle kohta arenguestlustel. Nimetati ka, et kasutatakse küsimustikke, kus küsitakse läbisaamise kohta klassikaaslastega.

/.../ tavaliselt õppeaasta alguses, kui ma saan näiteks uue klassi, siis ma teen lihtsalt ühe väikese testi, kus selgub välja need, kes niisugused kaasaminejad, need, kes on tõrjutud lapsed, need, kes on nüüd liidrid ja selle põhjal siis ma saan hakata jälgima neid, kes kuidas kellesse suhtub ja tihtilugu tuleb esile selline moment, kus tegelikult väliselt nagu ei näe seda

last, aga kui sa rohkem jälgid ja suhtled nendega ja siis sellisel juhul on nad rohkem sul peal (H).

Laste omavahelist suhtlemist jälgitakse ka internetis. Nimetati, et *Facebookis* on loodud oma klassi grupp. Mõned õpetajad märkisid endi kohta, et nad ei ole aktiivsed internetikasutajad ja pole seetõttu laste tegevusega selles valdkonnas kursis.

/.../ nad kõik oma viha valavad siia välja (näitab telefoni) ja meie põlvkond, võib-olla mina eriti veel, kes seda tehniliselt ei näe, see on väga vaiba alla, nii et me ei tea võibolla pooli asjugi märgata isegi, mis ümber on (J).

Igapäevaselt jälgitakse, kuidas lapsed omavahel räägivad ja kuidas käituvad ning õpetatakse, kuidas on koolis ja ühiskonnas sobiv. Teravdatud tähelepanu on nende õpilaste suhtes, kes on uued või ilmselgelt teistest erinevad ning kes seetõttu võivad sattuda kaaslaste kiusamise objektiks. Kui klassis on puudega lapsi, siis on selgeks tehtud, et ei tohi liiga teha ja selgitatud, kuidas on sobiv käituda. Kui õpilane ei oska hästi eesti keelt, siis on teda individuaalselt keele õppimisel aidatud. Kui õpilasel on puudulikud hügieeniharjumused, siis on juhitud sellele diskreetselt tema tähelepanu.

Õpetajate sõnul rõhutatakse õpilastele, et kõigil peab olema klassis hea ning kui keegi võtab endale õiguse sobimatult käituda, siis järgneb ka karistus. Aeg-ajalt tuletatakse meelde kooli käitumiseeskirju ja arutletakse nende üle. Õpilastelt nõutakse viisakust õpetaja suhtes. Õpetajad on laste suhtes juhirollis ning jälgivad reeglite täitmist. Et kujundada õpilastes kiusamisvastast hoiakut, teavitatakse neid kiusamise olemusest ja tehakse selgitustööd. Klassile on korraldatud loenguid. Nimetati, et väiksematele lastele tuleb vähemalt kord nädalas meelde tuletada, kuidas käituda, et teisi mitte kahjustada. Lastele selgitatakse, et kui sa kiusamist nähes midagi ei tee, siis ka see juba on kiusamine. Õpilastele on selgitatud, et kiusamisest tuleb teatada ning see ei ole kaebamine. Õpilasi julgustatakse rääkima õpetajale klassis aset leidnud kiusamisjuhtumitest, sealjuures hoitakse õpilastega usalduslikke suhteid ning ei avalikustata, kes ütlemas käis.

Üldiselt on hea, lapsed ise räägivad ära kohe. Sest mina ei olegi öelnud, et kes või mis või kes käis ütlemas. Lihtsalt ma olen öelnud, et mul on omad infoallikad, kust ma teada kõike saan (V).

Intervjueeritavate sõnul on klassijuhataja tundides arutatud koos õpilastega selle üle, mis on kiusamine. Õpilastele on selgitatud, et teistele meeldimiseks ei pea grupimentaliteediga kaasa minema. On püütud panna mõistma teise inimese tundeid, selgitatud, et võib ka nii võib olla, et see keda kiusatakse naerab küll ise ka kaasa, kuid tegelikult tunneb end halvasti. Õpilasi on suunatud analüüsima enda käitumist. Rollimängude

abil on suunatud neid ette kujutama, mida kiusatav tunneb. Lastel on lastud välja öelda ka seda, mida nad ise tunnevad. Õpilastele on selgitatud, et kõik inimesed on erinevad, neile on õpetatud, kuidas olla viisakas ja lugupidav teiste suhtes. Kui on märgatud laste omavahelises suhtluses üleolevat või kamandavat tooni, siis on antud märku, kuidas teine inimene võib selle peale reageerida. Lastega on arutatud väärtuste – sallivus, austus, ausus ja julgus - üle. Klassijuhataja tundides on käsitletud inimlikke teemasid. Lastele on selgitatud, et väärtustada tuleb perekonda ja omavahelisi suhteid. Lapsi on õpetatud loodust hoidma ja looduses käituma. Lastele on selgitatud, et väärtustada tuleb isiksust ning mitte asju, mida inimene omab. Lastele on räägitud, et kui nad tahavad maailma paremaks muuta, siis tuleb alustada iseendast. Kiusamise vastast hoiakut aitab õpetajate sõnul kujundada ka lastekirjandus. Õpetajad kirjeldasid, et nad tõstavad esile õpilaste positiivseid jooni ja nende tugevaid külgi ning kiidavad hea käitumise eest. Nii saab tõsta laste enesehinnangut ja eneseusku. Halvast räägitakse vaikselt omavahel, kuid heast antakse avalikult teada, sest see innustab ka teisi.

/.../ aga mitte kunagi ma ei ole välja toonud seda, et näed, Jüri, sind ei taha mitte keegi sellesse kollektiivi või neid ülesandeid täitma. Aga vaata, Jüri, sul on nii hea omadus, et vaata, sa võiksid ka seda teha. Et niisugust positiivset motivatsiooni anda juurde. Lapsel tõuseb enesehinnang, teiste arvamus muutub positiivsemaks /.../ (H).

Õpilasi on intervjueeritavate sõnul julgustatud välja ütlema, kui neile mõni asi ei meeldi ning ka vastupidi, tunnustama kaaslasti. Õpetajad on seostanud tunniteemaga sotsiaalseid suhteid ning lasknud õpilastel oma mõtted välja rääkida. Õpetajad on jälginud, et kõik õpilased saaksid klassis oma arvamuse välja öelda, sest nii tekib julgus vastata ja julgus enese eest seista. Lastele on õpetatud enesekehtestamist mina-sõnumite abil.

/.../ hästi palju olen harjutanud neile neid mina-sõnumeid, et rääkida, mida ma tunnen, mulle ei meeldi, et sa nii mulle ütled ja ma ei taha, et sa nii teed ja olen pannud tähele, et see toimib. Et mõnikord mõni laps ütleb ka, et ma juba ütlesin sada korda. Siis ma ütlen, et ütle saja esimene kord ka, et lõpuks ta ikka saab aru. /.../ füüsiliselt me kellegagi ei räägi, et lähedki teise lapse juurde, võtad tal õlgadest kinni, vaatad otsa ja ütled, mulle ei meeldi, et sa nii teed või et mul oli praegu valus või et ma ei taha, et sa minu asju võtsid või et mul on paha meel, et sa nii tegid (D).

Sõbralike suhete kujundamine klassis.

Ennetustöö seisukohast peetakse intervjueeritavate sõnul vajalikuks klassi õpilaste liitmist ühtseks pereks. Et õpilasi liita, selleks suunatakse nad omavahel suhtlema ja tegutsema. On korraldatud klassiõhtuid, õpetajad on kirjutanud projekte ja käinud lastega õppekäikudel.

Klassiõhtul on püüdnud õpetajad anda võimaluse kõigile silma paista, et keegi ei jääks tegevustest kõrvale. Õpetajad on keelanud vahetunnis mobiiltelefoniga mängimise selleks, et lapsed suhtleksid omavahel. Samuti ei ole lubatud mobiiltelefonidega mängida väljasõitudel, siis mängitakse üheskoos sõnamänge ja erinevaid kaardimänge. Kui on teada, et klassi tuleb uus õpilane, siis on valmistatud tema vastuvõtuks, et ta ei tunneks end kõrvalejätuna. Õpilastest on valitud keegi, kes uustulnukale koolielu tutvustab. Sel moel innustatakse, et õpilased hakkaksid kiiresti omavahel suhtlema. Õpilastele on tuletatud meelde, et ollakse ühtne klass, ning püütud nii ära hoida leeride tekkimist klassis.

/.../ kui need uued poisid on tulnud, /.../, siis ka nagu kohe valin mõne õpilase välja, ütlen talle, et tutvusta, kuidas meie koolis asjad käivad ja noh ma nagu hästi surun seda peale, et nad hakkaks omavahel kohe suhtlema (R).

Õpetajad kirjeldasid, kuidas nad suunavad lapsi omavahel mängima. Kui lapsed kipuvad mürama, siis et ära hoida seda, et kellelegi tehakse liiga, antakse lastele pall ja saadetakse mängima. Õpetajad kirjeldasid, et nad suunavad lapsi omavahel sõbralikult käituma. Lapsi innustatakse üksteist tunnustama, tänama ja oma heameelt väljendama heade tegude eest. Poistele on õpetatud, et tüdrukuid tuleb hoida ja kaitsta. Tuletatakse meelde, et klassis on kõik sõbrad. Positiivsust on püütud luua läbi mängude, kus öeldakse üksteisele häid sõnu. Klassis on valitud nädala sõpru. Nimetati, et tavaks on kaaslasti ja ka õpetajat kallistada kas leppimise puhul, tervituseks või hüvastijätkuks.

/.../ me lõpetame tantsuringi, meil on ükskord nädalas tantsuring. Me lõpetame tantsuringi ära, kummardusega kenasti ja siis tuleb meil kallistamise ring. Me kallistame hüvastijätkuks. Hommikul ma tulen kooli ja tal on käed lahti, tere kalli-kalli ja me teeme kalli-kalli (H).

Õpetajad kirjeldasid, et nad on enda käitumisega lastele eeskujuks. Nad suhtlevad lastega positiivsel toonil, rahulikult ja viisakalt, ei räägi laste kuuldes teistest halvasti, näitavad üles sallivust. Et lapsed õpiksid mina-sõnumeid kasutama, kasutakse mina-sõnumeid ka õpetaja poolt. Õpetajad kirjeldasid, et jätavad oma negatiivsed tunded tagaplaanile, et mitte anda oma agressiivse käitumisega õpilastele eeskujut. Õpetajad nimetasid, et ei tähtsusta üle distsipliiniõudeid, ei nõua kooliümbruses ega koolis sees klassiga liikudes kahekaupa kõndimist.

Õpetajad nimetasid, et kaasavad sõbraliku õhkkonna loomisesse ka klassi liidreid. Kui on vaja klassiga midagi korraldada, siis jagatakse õpilased gruppidesse ning antakse liidritele ülesandeid, et need protsessi juhiksid. Nimetati, et tegeletakse ka negatiivse liidriga rakendades teda tegevustesse, kus on võimalik saada positiivset tähelepanu.

Kirjeldati, et vanemaid informeeriti, kui klass liitus KiVa programmiga, neile tutvustati programmi põhimõtteid ja paluti nendepoolset tuge. Peeti oluliseks head kontakti lastevanematega. Nimetati, et kui on hea kontakt, siis lapsevanem julgeb tulla probleemidest rääkima.

Arutelu

Õpilastevahelise kiusamise korral sekkumine

Esimese uurimisküsimuse kontekstis näitasid uurimuse tulemused, et õpetajad kasutavad endi sõnul mitmeid erialases kirjanduses heakskiitu leidnud sekkumisi. Kuid nimetati ka mõningaid selliseid lähenemisi, mis eelnevate uurimuste valguses ei vähenda kiusamist. Õpetajate kirjeldustes kajastus ka sekkumine küberkiusamise korral.

Kiusamise korral sekkudes tegelevad õpetajad oma kirjelduste kohaselt individuaalselt kiusaja ja kiusatavaga ning kaasavad sotsiaalse võrgustiku: klassikaaslased, lastevanemad, kooli personali ja toetavad institutsioonid. See ühtib varasemates uurimustes välja toodud seisukohtadega, mille kohaselt tuleb sekkumisel kaasata nii koolipere, lastevanemad kui ka kogukonnaliikmed (Craig et al., 2000; Kõiv, 2006; Mark et al., 2015; Sharp & Smith, 2004). Faktorid, mis kiusamist mõjutavad on samuti seotud indiviidi endaga, eakaaslastega, perekonnaga, kooliga ja ühiskonnaga (Swearer & Hymel, 2015), mistõttu on õigustatud ka sekkumisel kaasata just neid gruppe, kes õpilastele kõige enam mõju avaldavad.

Nii töös kiusatava, kiusajaga kui ka lastevanematega kirjeldasid õpetajad, et kõigepealt koguvad nad infot, et kiusamissituatsioonist aru saada. Sellist lähenemist toetab ka Sullivan jt (2004) seisukoht, mis tähtsustab enne tegutsemist olukorra diagnoosimist.

Kiusamise korral sekkumisel kirjeldasid õpetajad tööd kiusatavaga. Nad nimetasid, et kõigepealt selgitatakse välja kiusamise põhjus, et seda koostöös kiusatavaga likvideerida. Uurimused on aga näidanud, et enamasti ei ole kiusatavad ise kiusamist esile kutsunud (Sullivan et al., 2004; Sharp & Smith, 2004), mistõttu puudub kiusamisel põhjus, mida saaks välja selgitada. Seos kiusatava käitumisega on olemas sel juhul, kui tegemist on väljakutsuva ohvriga, kes käitub ärritavalt ja ebasobivalt või kiusajast ohvriga. Sellisel juhul on õpilase nõustamine, mida õpetajad ka kirjeldasid, vajalik ja aitab kaasa kiusamise lõpetamisele (Sullivan et al., 2004). Ka ohvritele, kes ise kiusamist ei provotseeri, tuleb selgitada, kuidas kiusamissituatsioonis käituda. Ühest küljest ei ole küll kiusatava ülesandeks kiusamise lõpetamine, kuid siiski on vajalik, et ta oskaks ka omalt poolt käituda nii, et see aitaks

kiusamise lõpetamisele kaasa (Sharp & Smith, 2004). Järelikult võib õpetajate poolt kirjeldatud kiusatava juhendamist pidada efektiivseks lähenemiseks.

Küberkiusamise korral õpetajate poolt soovitusena nimetatud kiusaja ignoreerimine või blokeerimine on varasema uurimuse põhjal õpilaste poolt kõige enam kasutatav viis küberkiusamisega toimetulekul (Naruskov et al., 2012).

Õpetajate poolt kirjeldatuga haakub Sharp ja Smith (2004) soovitus rakendada vahetunnis järelevalvet kiusamise osapoolte suhtes ning Kõivu (2006) poolt märgitu, et ohvritel tuleb aidata luua sõprussuhteid.

Õpetajate poolt nimetatud õpilaste tunnustamist hea käitumise eest võib pidada sobilikuks, sest nii kiusajad kui kiusatavad vajavad eduelamust, nende head käitumist ning positiivseid jooni tuleb esile tõsta (Aho, 1998; Sharp & Smith, 2004). Sullivan jt (2004) tähtsustavad kiusatavale enesekehtestamise tehnikate õpetamist, mis haakub kirjeldusega, kuidas julgustatakse kiusatavat klassis välja ütlema, mis kaaslaste käitumise juures ei meeldi.

Käesolevas uurimuses esines uuritavate poolset suhtumist, et alati pole võimalik sekkuda. Kirjanduses rõhutatakse aga, et sekkuda tuleb igasuguse kiusamise korral. Kiusajatest ohvritega ja väljakutsuvate ohvritega on keeruline tegeleda, kuid õpetajapoolne nõustamine ja juhendamine aitavad nendel õpilastel oma käitumist muuta (Sullivan et al., 2004). Kui õpilane on väljakutsuv ohver, on õpetaja ülesandeks aidata õpilasel mõista, et ta on ka ise olukorra tekkimises süüdi ja et ka tema peab end muutma (Sharp & Smith, 2004).

Mitmeid kiusaja suhtes intervjueeritavate poolt nimetatud sekkumisi on tõhusaks peetud ka erialases kirjanduses. Seega on käesoleva uurimuse tulemused kooskõlas uurijate poolt välja toodud seisukohtadega, milles on näidatud, et emotsioonide mõjutamine aitab lõpetada kiusamist (Lenthall, 2004). Samuti on selgitustöö kohane meede, sest õpilased vajavad juhendamist, et nad oskaksid teha otsuseid, näha oma käitumise tagajärgi ja vastutada nende eest (Aho, 1998; Farrington, 1993). Õpetajate poolt nimetatud süüdituse vaba suhtlemisviisi on soovitanud ka Sullivan jt (2004), kes soovivad pakkuda ilma süüditusteta ja ähvarduseta kiusajale koostööd ning teha ettepanek, et ta loobuks senisest käitumisest. Küll aga ei ole kohane keskenduda kirjeldustes esinenud *miks*-küsimusele. Kõiv (2001) soovib vältida *miks*-küsimusi ning asendada need *kuidas*-küsimustega: kuidas saaks kiusatav ise olukorra lahendamisele kaasa aidata.

Intervjueeritavate poolt nimetatud kindlate piiride seadmise vajalikkust on välja toodud ka kirjanduses (Elliott et al., 2000, viidatud Kõiv, 2006 j). Küll aga ei tundu õpetajate poolt kirjeldatud huumoriga kiusamisjuhtumite lahendamine autorile kohasena, kuna erinevad

autorid kinnitavad, et reaktsioon kiusamisjuhtumile peaks olema otsekohene ja selge (Olweus; 1997; Sharp & Smith, 2004), mida naljategemine kindlasti ei ole.

Paljud õpetajate poolt nimetatud suhtlemisviisid ühtisid Sharp ja Smith (2004) seisukohaga, et kuigi kiusamine võib täiskasvanuis tekitada tugevaid emotsioone, peaks õpetaja siiski olema suuteline säilitama kiusajate suhtes neutraalset ja mitte hukkamõistvat hoiakut. Kirjeldustes esines ka agressiivne sekkumine. Uurimused seda aga ei toeta, kuna agressiivne reaktsioon ei kasvata kedagi ümber ega peata kiusamist (Sullivan et al., 2004; Rigby, 2014). Agressiivse reageeringu tagajärjel võib muutuda kiusamine edaspidi veelgi varjatumaks (Kennedy et al., 2012; Oldenburg et al., 2014; Sullivan et al., 2004). Täiskasvanu agressiivne reageering võib isegi väärkäitumist soodustada, sest lapsed jäljendavad täiskasvanuid (Sharp & Smith 2004). Õpetajate poolt kirjeldatud otsesed sanktsioonid on aga kirjanduse põhjal kohased, kui tegemist on õpilasega, kes mõõdukamatele sekkumistele ei allu (Farrington & Ttofi, 2009; Olweus, 1997; Sharp & Smith, 2004).

Õpetajate kirjeldustega sarnaselt märgivad ka Sharp ja Smith (2004), et õpilastele tuleb anda võimalus probleem omavahel ära lahendada. Sellist lähenemist toetab ka taastava õiguse programm, mille kohaselt eeldatakse, et kiusaja vabandab ja püüab süüd heastada ning ideaalis saavad ohvri ja kiusaja vahelised suhted parandatud (Rigby, 2014).

Lastevanemate kaasamine lahenduse leidmisse on ka teemakohase kirjanduse poolt soovitatav teguviis (Olweus; 1997; Sharp & Smith, 2004). Küberkiusamise ilmsiks tulekul klassi lastevanemate informeerimist, toetavad ka Kessel Schneider jt (2015), nähes ette küberkiusamise korral vanemate kaasamise ja koostöö vanematega. Kuna küberkiusamine esineb suuremalt jaolt väljaspool kooli, on vanematel selle vähendamisel oluline roll (Smith & Steffgen, 2013).

Klassikaaslaste kaasamisel tuuakse sarnaselt intervjuueeritavate ütlustega ka kirjanduses välja oluliste sammudena teadmiste andmist ning selgitamist, et lapsed oskaksid vahet teha naljal ja kiusamisel, et nad mõistaksid, mida ohver tunneb ning millised võivad olla kiusamise tagajärjed (Praks, 1999). Atlas ja Pepler (1998) soovivad suurendada õpilaste tundlikkust kiusatavate suhtes ning arendada nende eetilist hoiakut. Hawley ja Williford (2015) märgivad, et sekkumine saab olla edukas vaid siis, kui muutused toimuvad taju, hoiakutes, subjektiivsetes normides ja enesetõhususes, mistõttu selgitamine on väga oluline. Kiusamine ei saa jätkuda, kui kaaslased oma vastuseisu väljendavad (Salmivalli, 2014; Sullivan et al., 2004), seetõttu peab töö olema suunatud kogu klassikollektiivile (Kiusmisvaba..., 2017). Et õpilased oskaksid ohutult sekkuda ning teaksid, kuidas abi saamiseks täiskasvanute poole

pöörduda, tuleks rakendada grupitööd, arutelu, vestlusi ja rollimänge (Mark et al., 2015), mida õpetajad oma sõnul ka teevad.

Uurimuses esines ka õpetajatepoolset ebakindluse väljendamist kiusamisprobleemidega tegelemise osas. Varasemalt on leitud, et õpetaja sekkumine oleneb sellest, kui tõhusaks ta enda sekkumist ise hindab (Dedousis-Wallace et al., 2013). Varasemad uurimused on näidanud ka, et õpetajate arvates peaksid kiusamise korral sekkuma professionaalsed nõustajad (Sullivan et al., 2004) ning õpetajad on pidanud efektiivsemaks, kui sekkuvad kooli mitteõpetajatest töötajad (Roberts, 2011), millest võib järeldada, et endi sekkumist ei hinda õpetajad alati samaväärseks. Sellise arvamuse väljendamist esines intervjueeritavate poolt ka antud uurimuses. Kuna aga õpetaja on õpilastega koolis kõige enam kontaktis, siis oleneb just tema käitumisest kõige enam, kas kiusamine saab levida või mitte.

Käesolevas uurimuses osalenud õpetajate kirjeldused ühtivad Sullivan jt (2004) seisukohaga, mis rõhutab, et koolipersonal peab tegutsema ühtse meeskonnana. Koolivälisest institutsioonidest on õpetajad oma kirjelduste kohasel kaasanud politseid, valla sotsiaaltöötajat ning lastekodu töötajaid. Ka Sharp ja Smith (2004) soovivad kaasata võimalikult laia ringi: kogukonnaliikmeid, sotsiaaltöötajaid, politseid ning nimetavad lisaks ka tervishoiu- ja kirikutöötajaid.

Erinevad autorid rõhutavad, et kooli kiusamisvastane tegevus peaks toimuma kirjaliku dokumendi - ülekoolilise kiusamisvastase tegevuskava alusel (Farrington & Ttofi, 2009; Sullivan et al., 2004). Intervjueeritavad sellise dokumendi olemasolu ei nimetanud, mistõttu võib järeldada, et seda nende koolides ei ole või ei tunne õpetajad, et see neid tegelikkuses aitaks. Intervjueeritavad ei nimetanud ka, et kiusamise lubamatus oleks välja toodud näiteks kooli kodukorras. Vaiksoo (2010) on uurinud kiusamise temaatika kajastamist Eesti üldhariduskoolide dokumentides ning leidnud, et kiusamise teemat on nendes käsitletud pinnapealselt. Sellest võib omakorda järeldada, et õpetajad tuginevad kiusamise korral sekkudes ja kiusamise ennetamisel tihti vaid oma kogemustele ja koolitustel õpitule. Õpetajad, kelle koolides rakendatakse või on rakendatud kiusamisvastaseid programme on saanud sealt oskusi ja tuge.

Õpilastevahelise kiusamise ennetamine

Mitmed autorid rõhutavad sarnaselt intervjueeritavatega, et sekkumiste rakendamine ja kiusamise ennetamine nõuab pikaajalist järjepidevat ülekoolilist tegevust (Ertesvåg & Roland, 2015; Mark et al., 2015). Ertesvåg ja Roland (2015) on leidnud, et koolikultuuri ja kiusamise määra vahel on otsene seos, määravad tegurid on koolijuhtimine, ühtekuuluvustunne ja

koostöö. Koolis, kus kogu personal peab oma kohustuseks vältida kiusamist ning tähtsustab positiivset õpetaja ja õpilase suhet, on vähem kiusamist (Espelage, Low & Polanin, 2014).

Õpetajad kirjeldasid kooli käitumisreeglite läbi arutamist õpilastega ning reeglite täitmise jälgimist õpetajate poolt. Kirjanduse põhjal võib öelda, et kindlate reeglite seadmine on küll vajalik, kuid veelgi tõhusam on, kui lapsi kaasatakse reeglite kehtestamisel, sest nii suureneb õpilaste vastutustunne ja saab selgeks reeglite vajalikkus (Kõiv, 2006; Mark et al., 2015; Olweus, 1997).

Kiusamise ennetamise võimalusena nimetatud kooli füüsilist keskkonda tähtsustatakse ka varasemates uurimustes. Uurimused näitavad samuti, et kiusamine ja tingimused kooli territooriumil on omavahel tihedalt seotud: tuleb hoolitseda, et mängimiseks oleks vahendid ja tingimused ning kindlustada järelevalve (Farrington & Ttofi, 2009; Sullivan et al., 2004; Thompson et al., 2008). Kiusamise ennetamise võimalusena kirjeldasid õpetajad laste vaba aja sisustamist huviringides. Ka Mark jt (2015) peavad tähtsaks kõigile lastele huvitegevuse võimaldamist, et lapsed leiaksid võimaluse eneseteostuseks positiivse tegevuse kaudu. Sarnaselt intervjueeritavate poolt kirjeldatule tähtsustatakse partnerlussuhteid vanematega koolikliima parandamiseks ka kirjanduses (AERA, 2013).

Autorid tähtsustavad väljatöötatud sekkumisprogrammide kasutusele võtmist koolides, mis annavad õpetajatele selgeid juhiseid, kuidas kiusamist ennetada ja kiusamise korral sekkuda (Farrington & Ttofi, 2009; Olweus, 2003; Rigby, 2014; Sharp & Smith, 2004; Smith, 2016). Intervjuudest selgus, et mõnedes koolides, kus intervjueeritavad õpetajad töötasid, rakendati või oli rakendatud kas KiVa või Lions Quest Estonia programmi.

Õpetajad on kirjeldanud, et koolides uuritakse laste omavahelisi suhteid kas küsitluste teel või erinevatel vestlustel. Ülekooliliste küsitluste läbiviimist kiusamise ulatuse kindlaksmääramiseks (Kõiv, 2006; Olweus, 1997; Sharp & Smith, 2004) ja ümbritsevate küsitlemist kiusatavate õpilaste väljaselgitamiseks toetab ka erialane kirjandus (Sharp & Smith, 2004). Mida paremini õpetaja oma õpilasi tunneb, seda parem on see õpilaste sotsiaalsete oskuste arengule (Aho, 1998). Sotsiaalsete oskuste arendamine omakorda aitab koolis kiusamise määra vähendada.

Intervjueeritavad kirjeldasid, et kasvatamisse ja järelevalvesse on kaasatud kogu kooli personal. Järelevalve olulisust kiusamise ennetamisel on rõhutanud ka paljud autorid (Farrington & Ttofi, 2009; Mark et al., 2015; Olweus, 1997; Sullivan et al., 2004). Mõned õpetajad kirjeldasid, et nad suunavad lastevahelist suhtlust ka internetis. Mõned aga väitsid, et nad ei ole aktiivsed internetikasutajad ja pole laste tegevustega internetis kursis. Cassidy jt

(2012) toovad välja vajaduse koolitada õpetajaid küberkiusamise valdkonnas ja tõsta nende vilumust IKT vahendite kasutamisel.

Õpetajad kirjeldasid, et kiusamise ennetamiseks jälgivad nad teravdatud tähelepanuga õpilasi, kes on ilmselgelt teistest erinevad. Paljud autorid toovad samuti välja, et kui kiusamine on juba alguse saanud, siis satuvad selle ohvriks kõige tõenäolisemalt need, kes teistest erinevad (Aho, 1998; Farrington, 1993; Mark et al., 2015; Olweus, 1997; Sharp & Smith, 2004) ja seetõttu on ka eriline tähelepanu selliste laste suhtes kohane kiusamise ennetamiseks.

Õpetajate vastustest selgus, et on saadud koolitust kiusamise teemal. Erinevad uurimused on samuti näidanud õpetajate koolituse olulisust, et nad oskaksid kiusamise teemaga tegeleda (Dedousis-Wallace et al., 2013; Mark et al., 2015; Mishna et al., 2005). Õpetajad kirjeldasid, et koolides teavitatakse kiusamise teemadest erineval moel ka õpilasi. Ka Mark jt (2015) on tähtsustanud teadlikkuse tõstmist. Kahjuks jäi intervjuude põhjal mulje, et mõnes koolis toimub sellist teavitustööd harva.

Kiusamise ennetamiseks koolis panustatakse õpetajate kirjelduste kohaselt turvalise ja sõbraliku koolikeskkonna kujundamisele. Ka (AERA, 2013) toob välja positiivse koolikliima olulisuse. Positiivne koolikliima on tõhus vahend kiusamise ennetamisel (AERA, 2013; Sullivan et al., 2004). Positiivse õhkkonna loomine sõltub igast koolitõõtjast (Kraav & Kõiv, 2001). Farrington (1993) soovib edendada sõprussuhteid õpilaste vahel ning Sullivan jt (2004) märgib, et õpetaja ülesanne on luua keskkond, kus kõik õpilased võiksid olla osalejad.

Kooskõlas õpetajate poolt öelduga soovitatakse erialases kirjanduses toetuda väärtustele. Tõhus kiusamise ennetustöö on rajatud lastes järgmise nelja põhiväärtuse kujundamisele: sallivus, austus, hoolivus, julgus. Need neli väärtust aitavad tähtsustada kõrvalseisjate rolli – kiusamine lõpeb, kui kiusajal ei ole publikut, kes annaks kiusajale tagasisidet kiusamisega saavutatud üleolekust või paremusest (Kiusamisvaba, 2017).

Samuti on õpetajate poolt nimetatud eeskujuks olemist ehk täiskasvanute positiivset rollimudelit esile tõstetud ka kirjanduses (Elliott jt, 2000, viidatud Kõiv, 2006 j). Õpetajad kirjeldasid, et kaasavad sõbraliku õhkkonna loomisesse klassi liidreid ja vanemaid õpilasi. Ka erinevad autorid toovad välja vajalikkuse kaasata õpilastevaheliste suhete kujundamisse positiivseid liidreid (Hawley & Williford, 2015; Sullivan, 2004). Kirjeldustest selgus, et liitklasside seisukohalt on parem, kui on liidetud suurema vanusevahega klassid. Seda seisukohta toetab ka Oldenburg jt (2014) uurimus, millest selgus, et liitklassides esines kiusamist vähem.

Käesolevas magistritöös esineb autori hinnangul mitmeid piiranguid. Ühe piiranguna võib nimetada, et autoril puudus varasem kogemus intervjuu läbiviimisel. Seetõttu ei õnnestunud alati intervjuueeritavat kiusamise teema juurde tagasi juhtida, kui ta teemast kaugenes.

Valimi osas tuleb piiranguna nimetada, et üheteistkümnest intervjuueeritavast olid kümme naised. Kui mehed ja naised oleksid olnud võrdsemalt esindatud, oleks see võinud anda rohkem erinevaid vaatenurki. Piiranguks oli ka see, et neli intervjuueeritavat töötasid samas koolis ning seetõttu võisid nendelt kogutud andmed omavahel sarnaneda rohkem kui juhul, kus kõik intervjuueeritavad oleksid töötanud erinevates koolides. Töö kitsaskohana võib välja tuua ka seda, et autor pidas uurijapäevikut ainult intervjuude läbiviimise perioodil. Päevikut oleks tulnud pidada kogu uurimisprotsessi vältel. Järgepidev uurimispäeviku täitmine oleks aidanud paremini uurimisprotsesse dokumenteerida ja reflekteerida ning lisanud uurimusele reliaablust.

Kvalitatiivse uurimisviisi piiranguks on, et tulemusi ei saa üldistada. Siiski annavad antud töö tulemused mõtlemisainet nii õpetajatele kui ka koolijuhtidele. Töö empiirilises osas esitatud tulemuste ja arutelu käigus said esitatud õpetajate poolt kirjeldatud sekkumis- ja ennetamisvõimalused õpilastevahelise kiusamise korral. Grupi peale nimetasid intervjuueeritavad hulgaliselt efektiivseid võimalusi kiusamise korral sekkumiseks ja kiusamise ennetamiseks. Nimetati ka sekkumisi, mis kiusamise vähendamisele kaasa ei aita ja mida seetõttu ei tohiks kasutada. Käesoleva uurimistöö abil on õpetajatel võimalik leida enda jaoks praktilisi nõuandeid, kuidas kiusamise puhul sekkuda ning missugused õpetajapoolsed käitumismallid on pigem ebasoovitavad. Koolijuhtidel on võimalik antud tööle toetudes välja töötada või parendada juba olemasolevat kooli kiusamisvastast strateegiat.

Tänuõnad

Tänan kõiki intervjuueeritavaid, kes leidsid võimalust ja aega minu magistritöö valmimisele kaasa aidata. Tänan oma kursusekaaslasi Katrin Nurme ja Juta Kondi toetava suhtumise ning trükivigade avastamise eest. Tänan abikaasat, kes oma magistritöö kirjutamise kõrvalt leidis aega ühe intervjuu kaaskodeerimiseks. Tänan oma töökaaslasi, kes minu lõputöö kaitsmise ettekande ära kuulasid ja tagasisidet andsid. Heiki Krips, Liina Lepp, Merle Taimalu, Kristiina Treial, Kristi Kõiv – aitäh väärtuslike õpetuste ja nõuannete eest!

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Kuupäev: 16.05.2017

Allkiri:

Kasutatud kirjandus

- Aasvee, K., Liiv, K., Eha, M., Oja, L., Härm, T. & Streimann K. (2016). *Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine. 2013/2014 õppeaasta Eesti HBSC uuringuraport*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
- Aho, S. (1998). The Teasers and the Teased Pupils at School. *Scandinavian Journal of Education Research*, Vol. 42, No. 3
- American Educational Research Association (AERA). (2013). *Prevention of bullying in schools, colleges, and universities: Research report and recommendations*. Washington, DC: American Educational Research Association.
- Atlas, R. and Pepler, D.J. (1998). Observations of Bullying in the Classroom. *American Journal of Educational Research* 92(2):86-98.
- Bauman, S., & Del Rio, A. (2005). Knowledge and beliefs about bullying in schools: Comparing pre-service teachers in the United States and the United Kingdom. *School Psychology International*, 26 (4), 428–442.
- Berkowitz, R. (2014). Student and teacher responses to violence in school: The divergent views of bullies, victims and bully-victims. *School Psychology International*, Vol 35(5) 485-503.
- Braun, V. & Clarke, V. (2016). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 : 2, 77 - 101.
- Cassidy, W., Brown, K. & Jackson, M. (2012). ‘Under the radar’: Educators and cyberbullying in schools. *School Psychology International* 33(5) 520–532.
- Craig, W. M., Pepler, D., & Atlas, R. (2000). Observations of bullying in the playground and in the classroom. *School Psychology International*, 21, 22–36.
- Dedousis-Wallace, A., Shute, R., Varlow, M., Murrihy, R., Kidman, T. (2013). Predictors of teacher intervention in indirect bullying at school and outcome of a professional development presentation for teachers. *Educational Psychology*. Dec 2014, Vol. 34 Issue 7, p862-875.
- Eesti elukestva õppe strateegia (2015). Haridus- ja Teadusministeerium. Üldharidusprogramm 2015 – 2018. Külastatud aadressil https://www.hm.ee/sites/default/files/ministri_kaskkiri_uldharidusprogramm_2015-2018.pdf
- Eesti Hariduse Infosüsteem (2016). *Statistilised tabelid*. Külastatud aadressil www.hm.ee/ehis/statistika.html
- Eesti keele seletav sõnaraamat (2017). Külastatud aadressil <http://www.eki.ee/dict/ekss/>
- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107-115.
- Ertesvåg, S. K., & Roland, E. (2015). Professional cultures and rates of bullying. *School Effectiveness and School Improvement*, 26(2), 195–214.
- Espelage, L. D., Low, K. S., Polanin, R. J., 2014. Teacher and Staff Perceptions of School Environment as Predictors of Student Aggression, Victimization, and Willingness to intervene in Bullying Situations. *School Psychology Quarterly* vol. 29, No. 3, 287 – 305.

- Farrington, D. P. (1993). Understanding and Preventing Bullying. *Crime and Justice*, 17, 381–458.
- Farrington, D. P., & Ttofi. M. M. (2009). *School-based programs to reduce bullying and victimization*. Campell Systematic reviews. Külastatud aadressil <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/229377.pdf>
- Fekkes, M., Pijpers, F. I. M., & Verloove-Vanhorick, S. P. (2005). Bullying: Who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior. *Health Education Research*, 20, 81–91.
- Greene, M. B. (2006). Bullying in Schools: A Plea for Measure of Human Rights. *Journal of Social Issues*, Vol. 62, No. 1, 63–79.
- Hawley, P. H., & Williford, A. (2015). Articulating the theory of bullying intervention programs: Views from social psychology, social work, and organizational science. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 37, 3–15.
- Hazler, R. J., Miller, D. L., Carney, J. V., & Green, S. (2001). Adult Recognition of School Bullying Situations. *Educational Research*, 43(2), 133–45.
- Hirsjärvi, S., Remes P. & Sajavaara, P. (2005) *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Kirjastus Medicina.
- Jõgisuu, S. (2011). *I kooliastme õpetajate ja lapsevanemate arusaam koolikiusamisest*. Publitseerimata magistritöö. Tartu Ülikool.
- Kaltiala-Heino, R., Rimpela, M., Rantanen, P., & Rimpela, A., (2000) Bullying at school - an indicator of adolescents at risk for mental disorders. *Journal of Adolescence*, 23, 661–674
- Kennedy, T. D., Russom, A. G., & Kevorkian, M. M. (2012). Teacher and Administrator Perceptions of Bullying in Schools. *International Journal of Education Policy and Leadership*, 7(5), 1–12.
- Kessel Schneider, S., O'Donnell, L., & Smith, E. (2015). Trends in Cyberbullying and School Bullying Victimization in a Regional Census of High School Students, 2006-2012. *Journal of School Health*, 85(9), 611–620.
- Kiusamisvaba haridustee kontseptsioon (2017). Tartu: Haridus- ja teadusministeerium. Külastatud aadressil https://www.hm.ee/sites/default/files/kiusamisvaba_haridustee_kontseptsioon.pdf
- Kraav, I. & Kõiv, K. (2001). *Sotsiaalpedagoogilised probleemid üldhariduskoolis*. Tartu: OÜ Vali Press trükikoda.
- Kõiv, K. (2001). *Mida teha siis, kui sinu laps... ehk väike nõuanderaamat lapsevanematele*. Tallinn: Rädna Barnen, Lastekaitse Liit.
- Kõiv, K. (2003). *Antisotsiaalse käitumisega õpilased. Artiklite kogumik IV*. Tartu: OÜ Vali Press trükikoda.
- Kõiv, K. (2006). *Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt*. Tartu: OÜ Vali Press trükikoda.
- Kõiv, K. (2014). Comparison and Connections Between School Climate, School Safety and Adolescents' Antisocial Behavior Across Three Types of Schools. Külastatud aadressil <http://socialinisugdymas.leu.lt/index.php/socialinisugdymas/article/view/>
- Kõiv, K. (2009). Bullying Among Estonian Pupils: An Overview. In: J. Mikk, M. Veisson, P. Luik (Eds.), *Estonian Studies in Education*, 1, 103-124.

- Kõiv, K. (2012) Social Skills Training as a mean of improving intervention for bullies and victims. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 45 239 – 246
- Laherand, M. L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrukk.
- Lenthall, D. A. (2004) *Bystander behaviour as an influence on bullying in high schools*. Deakin University, Faculty of Arts, School of Communication and Creative Arts. Külastatud aadressil <https://dro.deakin.edu.au/eserv/DU:30023208/lenthall-bystanderbehaviour-2004.pdf>
- Mark, L. Sisask, M., Vaikma, J., Värnik, P. & Värnik, A. (2015) Erinevus rikastab. Kiusamine koolis. *Uuringu raport*.
- Markina, A. & Žarkovski, B. (2014). Laste hälbiv käitumine Eestis. *Justiitsministeerium*.
- Mishna, F., Scarcello, I., Pepler, D., & Wiener, J. (2005). Teachers' Understanding of Bullying. *Canadian Journal of Education*, 28(4), 718–738.
- Naruskov, K. (2009). Küberkiusamine kolme Tartu linna ja kolme Tartu maakonna kooli näitel. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Naruskov, K., Luik, P., Nocentini, A., & Menesini, E. (2012). Estonian students' perception and definition of cyberbullying. *Trames: journal of the humanities and social sciences*, 16(4), 323-343.
- Naylor, P., Cowie, H. (1999). The effectiveness of peer support systems in challenging school bullying the perspectives and experiences of teachers and pupil. *Journal of Adolescence*, 22, 467 - 479.
- Novick, R. M., & Isaacs, J. (2010). Telling Is Compelling: The Impact of Student Reports of Bullying on Teacher Intervention. *Educational Psychology*, 30(3), 283-296.
- P. O'Connell, D. Pepler & W. Craig (1999). Peer involvement in bullying: insights and challenges for intervention. *Journal of Adolescence*, 22, 437 – 452.
- Oldenburg, B., Duijn, M., Sentse, M., Huitsing, G., Ploeg, R., Salmivalli, C., Veenstra, R. (2014) Teacher Characteristics and Peer Victimization in Elementary Schools: A Classroom-Level Perspective. *Springer Science+Business Media New York*
- Olweus, D. (1997). Bully/victimproblems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*, Vol. XII, ItD 4, 495-510.
- Olweus, D. (2003) A profile of bullying at school. *Educational Leadership March 1*.
- Olweus, D. (2013). School bullying: Development and some important challenges. *Annual Review of Clinical Psychology*, 9, 751–780.
- Praks, A. (1999). *Rohkem koolirõõmu*. Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus, Noorteliikumine TORE.
- Randall, P.E., (2001) Bullying in Adulthood: Assessing the Bullies and their Victims. *British Journal of Guidance & Counselling*, Vol. 30, No. 4.
- Rigby, K., (2014) How teachers address cases of bullying in schools: a comparison of five reactive approaches. *Educational Psychology in Practice. Oct2014, Vol. 30 Issue 4*, p409-419.
- Riigi Teataja. (2016) *Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus*. Külstatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/123032015072?leiaKehtiv>
- Roberts, (2011). Teachers' perceptions of anti-bullying interventions and the types of bullying each intervention prevents *ARECLS, vol.8*, 75-94.

- Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying: implications for interventions. *Journal of Adolescence*, 22, 453 – 459.
- Salmivalli, C. (2010) Bullying and the peer group: A review. *Agression and Aggressive Behaviour* 15 112-120.
- Salmivalli, C. (2014). Participant roles in bullying: How can peer bystanders be utilized in interventions? *Theory into Practice*, 53(4), 286–292.
- Sharp, S. & Smith, P. K. (Toim.) (2004). *Võitlus koolikiusamisega. Juhiseid turvalise koolikeskkonna loomiseks*. EI Paradiso Haridus- ja teadusministeerium.
- Slonje, R. & Smith, P.K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147–154.
- Smith, P. K.(2016). Kiusamisvastane sekkumine koolis. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, nr 4(2), 118–141.
- Smith, P.K. & Steffgen, G. (2013) *Cyberbullying through the new media*. Psychology Press.
- Sullivan, K. Cleary, M. & Sullivan G. (2004). *Kiusamine koolis. Mis see on ja kuidas sellega toime tulla*. Tartu: AS Atlex.
- Swearer, S.M.; Hymel, S. (2015) Understanding the Psychology of Bullying. Moving Toward a Social-Ecological Diathesis–Stress Model. *American Psychologist*, 1 May, 70(4):344-35.
- Thompson, F, Tippet, N. & Smith, P. K., (2008). Kiusamise ennetamine ja kiusamisele reageerimine. Loone, O. (Toim). *Uued ajad – uued lapsed*. Teadusartiklite kogumik. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.
- Treial, K (2016) KiVa kiusamisvastase programmi prooviuuring Eestis: kaheaastase klaster-randomiseeritud kontrollkatse tulemused *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, nr 4(2), 191–222.
- Vaiksoo, T. (2010). Koolivägivalla ning kiusamise ennetamisele ja vähendamisele suunatud tegevused Eesti koolide dokumentides. Publitseerimata magistritöö.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Huitsing, G., Sainio, M., & Salmivalli, C. (2014). The Role of Teachers in Bullying: The Relation between Antibullying Attitudes, Efficacy, and Efforts to Reduce Bullying. *Journal Of Educational Psychology*, 106(4), 1135-1143.
- Õunapuu, L. (2014) *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu Ülikool.
- Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020 (2015)*. Tallinn. Külastatud aadressil https://valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015

Lisad

Lisa1 Intervjuu küsimused

Intervjuu küsimused:

1. Kuidas te sekkute, kui õpilased üksteist kiusavad?
2. Palun tooge näiteid, mis on juhtunud ja kuidas olete sekkunud.
3. Milliseid viise te kasutate klassis, et ennetada kiusamist?
4. Mida tehakse teie koolis, et ennetada õpilastevahelist kiusamist?
5. Mida võiks veel teha, et ennetada õpilastevahelist kiusamist?
6. Kui palju on teil staaži õpetajana?

Lisa 2 Intervjueeritavatele enne intervjuud ette loetud kiusamist tutvustav tekst

Kiusamise tunnused

- 1) korduv rünnak ohvri vastu toimub pika perioodi jooksul;
- 2) tahtlik rünnak ohvri vastu, mis teeb ohvrile kahju kas vaimselt või füüsiliselt;
- 3) eksisteerib tasakaalutus võimusuhtes ohvri ja kiusaja vahel (Kõiv, 2006).

Kiusamise vormid

Kiusamine võib olla füüsiline või mittefüüsiline ning hõlmata ka vara kahjustamist. Uusim kiusamise vorm on küberkiusamine.

Füüsiline kiusamine esineb, kui inimene saab füüsiliselt kahjustada, näiteks löömise, jala taha panemise või juustest kiskumise läbi.

Mittefüüsiline kiusamine võib olla verbaalne või mitteverbaalne. Verbaalne kiusamine on näiteks hirmutamine, ähvardamine, sõimamine, narritamine, pahatahtlikke kuulujuttude levitamine. Mitteverbaalne kiusamine võib olla otsene ja kaudne. Otsese mitteverbaalse kiusamise alla kuuluvad näiteks ebaviisakad liigutused ja grimassid. Kaudse mitteverbaalse kiusamise alla liigituvad näiteks süstemaatiline ignoreerimine, mittekaasamine, tõrjumine, teiste õpilaste vaenule õhutamine.

Vara kahjustamisega on tegu näiteks riiete ja raamatute lõhkumise ja varguste korral (Sullivan et al., 2004)

Küberkiusamine levib mobiiltelefonide ja interneti vahendusel (Mark et al., 2015).

Lisa 3 Väljavõte uurijapäevikust

04.02. Intervjuu ... (kolmas intervjuu) 11.00 - 12.00 ja ... (neljas intervjuu) 14.00 - 15.30 nende kabinetides. ... kippus rääkima rohkem agressioonist ja ma ei osanud teda kiusamise teemale tagasi saada. Edaspidi peab alguses kohe ära ütleva, et teemaks ei ole agressioon. Leppisin kokku kuuenda intervjuu.

Seni on kõik intervjuueeritavad olnud maakoolidest. Püüan leida ka linnakoolidest intervjuueeritavaid. Praegu on valimis õpetajad ainult Ida-Virumaa koolidest. Kui ... ja ... nõustuvad intervjuuga, siis on ka Võrumaalt ja Harjumaalt.

08.02. Sain ... tema kooli õpetaja kontaktid. Võtan ühendust.

16.00 - 17.00 Intervjuu ... *Facebookis*

09.02. kell 9.00 – 9.30 intervjuu ... tema kabinetis. Kui intervjuu lõppes, oli ka lindistusruum peaaegu otsas. Edaspidi tuleb kohe intervjuud arvutitesse maha laadida.

Alustasin ... *Facebooki* intervjuu transkribeerimist. Kvaliteet väga kehv. Nägin kõvasti vaeva, jõudsin teha 5 minutit intervjuust. Parem on teha edaspidi silmast silma intervjuusid.

Lisa 4 Näide transkribeerimisest

I: Nii, alustaksime teie kogemusega, et kuidas teie sekkute õpilastevahelise kiusamise korral?

D: No räägin mõlema osapoolega, et kindlasti küsin ära mõlema arvamuse, et millest see tüli alguse on saanud ja püüame siis koos leida kõiki osapooli rahuldava lahenduse. Alati see muidugi ei õnnestu, et on olnud situatsioone, kus lapsed silma all ei kiusa, aga kui on näiteks teises tunnis, siis võib olla sellist kas narrimist või siis asjade äravõtmist, noh nii öelda nad teevad enda meelest nalja, aga see, see keda kiusatakse, temale tundub see väga ülekohtune.

I: Et põhiline on nagu selline rääkimine siis?

Jah, et rääkimine, seletamine ja kevadest me, eelmise aasta kevadest, me liitusime oma klassiga projektiga Kiusamisvaba Kool ja iga nädal toimuvad meil siis karutunnid, kus me siis analüüsime erinevaid olukordi. Kas siis, mis tulevad meil elust enesest klassis või siis on teemakaardid ja siis leiame siis koos lahendusi, et seda kiusamist võimalikult vähe oleks, et kõik tunneks ennast turvaliselt, et ja noh, ma leian, et just see liitumine selle projektiga on hästi palju meie grupile andnud, et lapsed on hästi avatud, et üllatusin ise ka, et nad oskavad nii hästi oma mõtteid avaldada, sest nad peavad seda tegema ju eesti keeles, nad on ju vene lapsed tegelikult ja kui, kui targad nad on, et noh kõik tahavad rääkida, et kui karutund meil algab, siis alati kõik tahavad rääkida oma kogemusest just, et mis neid puudutab. Ja kui on just see, kui muidu nad niimoodi kaebama eriti ei tule siis karutunnis, siis on tulnud välja sellised situatsioonid, mis siis on ju toimunud, kas siis mänguväljakul või kehalise tunnis või tänaval. Ja siis me oleme neid situatsioone siis arutlenud nende üle. Ja üritanud siis leida, leida siis noh, lahendusi ka, ka, et miks see on tekkinud, see olukord, et mida siis see kiusatav siis tegi või mida see kiusaja siis sel hetkel tundis, et mõni ütleb, et ah, ma tegin lihtsalt nalja. Aga tegelikult tuleb välja, et kiusatava jaoks oli see naljast väga kaugel

I: Mhm

D: Et ja siin just hiljuti oli just üks situatsioon, kui tulime teatrist ja pärast teatrietendust meie tulime osade lastega kooli poole tagasi ja üks lapsevanem helistas, et tema tüdritart meie oma klassi laps siis hakkas lumetükkidega loopima ja loopis vastu pead, mille tagajärjel siis tüdrukul pea valutab terve öhtu ja kui ema siis selle teise lapsevanemale kirjutas, siis teise lapsevanema vastus tema küsimusele oli, et ta tegi ainult nalja. Ja kui järgmisel hommikul küsimuse üles tõstatasin, palusin siis mõlemal osapoolel rääkida. Kõigepealt rääkis siis see kiusatav oma versiooni ja siis see kiusaja ja siis kiusaja jättis väga-väga palju olulist ütlemata. Aga mis oli, oli ühine tema emaga, et see oli ainult nali.

Lisa 5 Tähenduslikest üksustest koodide moodustamine

Tähenduslik üksus	Kood
<p>Siis vajadusel tuleb nad kokku viia. Et annavad kätt ja oleneb, kui head sõbrad on, kallistavad või ei kallista. Siis ka vabandamisega see olukord lõpetada. Õpetan neid kasutama lause vormi: „Mul on kahju.“ Sealsamas andsime sõbrakäe ka tüdrukud omavahel ja lõpetame siis see ära.</p>	Vabandama suunamine, lepitamine
<p>Me püüdsime vaadelda teda ennast, et mida selles olukorras teeb ja kuidas tema käitub. Me püüdsime selgeks teha, et inimene ei ole mitte see väline ilu, sa ei pea tegema ilusa näo pähe selleks, et teistele meeldida. Sina oled isiksus, oled teistsugune ja kes võtavad sind omaks, võtavad, kes ei võta, need ei võta. Juhendasigi, et kuidas nendele asjadele vastu seista, kui oli võimalik, mitte välja teha. Kui hommikul poiss tuli kooli, mina rääkisin vaikselt, läksin tema juurde, ütlesin, et kuule, et ma näen, et sul on käed mustad, kas sa kodus pesid käsi? Et näed, et mul on seep ja vesi on siin, käterätik on ka, ole hea pese oma käed puhtaks, eks ole, nagu ka ja kõrvatagused sul on siin mustad. Ütlesin, et ära niimoodi räägi, teised hakkavad sind halvustama. Räägin temaga ka sellest, missugune tema on, et kui tema muudab teatud asju enda nagu käitumises, sõnavaras. Vähemalt juhendasin teda selliselt, et tunne huvi ja mine ikka küsi. Alati ütlesin, et ei ole keegi varastanud, et ei ole vaja süüdistada. Vähemalt soovitanud oleme, et mine kellegagi koos.</p>	Selgitustöö ja juhendamine

Lisa 6 Kvalitatiivse sisuanalüüsi koodid ja kategooriad

Kuidas kirjeldavad õpetajad endi poolt rakendatavaid sekkumisi õpilastevahelise kiusamise korral?	
Kategooria: Kiusatavale suunatud sekkumised	
Koodid	Alakategooriad
Kiusatava küsitlemine Kiusamise põhjuse väljaselgitamine	Informatsiooni kogumine
Selgitatakse, mida peab enda käitumises muutma Kiusamise põhjuse likvideerimine koostöös kiusatavaga Juhendatakse, kuidas kaaslastega kontakti võtta Antakse nõu, kuidas kiusamissituatsioonis käituda Innustatakse välja ütlema, mis kaaslaste käitumise juures ei meeldi Julgustatakse õpetajalt abi otsima	Selgitustöö ja juhendamine
Arutamine, mida kiusatav saab ise teha Arutamine kiusatavaga, mida õpetaja saab tema heaks teha	Arutamine
Rühmatöö tunnis Klassi ettevõtmistesse kaasamine	Klassiga koos tegutsema suunamine
Tugevate külgede esiletoomine Heade omaduste esiletoomine	Tunnustamine
Kategooria: Kiusajale suunatud sekkumised	
Koodid	Alakategooriad
Kiusaja küsitlemine Kiusaja versiooni ärakuulamine	Informatsiooni kogumine
Selgitatakse, kuidas sobib ja kuidas ei sobi käituda Selgitatakse vahet nalja ja kiusamise vahel Selgitatakse kiusatava olukorda Selgitatakse kiusamise tagajärgi <i>Facebook</i> 'is privaatsõnumiga reageerimine	Selgitustöö
Arutatakse, mida kiusaja saab ise teha, et kiusamine lõppeks Arutatakse kiusajaga, miks ta kiusab	Arutamine
Teise olukorda panemine Meenutamine, kuidas teda väiksenä kiusati Suunata mõtlema, mida sina tunned, kui sulle nii tehakse	Kiusaja mõjutamine emotsioonide kaudu
Keelamine Füüsiline vaheleminek Tõsine jutuajamine Kiusaja eemaldamine kaaslastest	Piiride seadmine

Välditakse riidlemist, näägutamist, halvustamist ja süüdistamist Räägitakse rahulikul normaalsel toonil Viisakas suhtlemine õpetaja poolt Kontakti saamine Tunnustatakse, kui kiusaja ise ära räägib Sotsiaalpedagoogika Positiivsete ülesannete andmine Huumoriga reageerimine Agressiivne reageerimine	Suhtlemisviisid kiusajaga
Kiusatavaga kokku viimine Oma teo selgitamine Vabandamine	Vabandama suunamine, lepitamine
Ei sekku, kui tegu on kiusajast ohvriga Ei sekku, kui tegemist on väljakutsuva ohvriga Laseb endil klaarida	Ei sekku
Kategooria: Lastevanemate kaasamine	
Koodid	Alakategooriad
Suhtlemine kiusatava vanematega Suhtlemine kiusaja vanematega Arenguvestlused	Informatsiooni kogumine
Kiusaja ja kiusatava vanemate kokku kutsumine Vanematevahelise vestluse juhtimine	Vanematevahelise suhtluse suunamine
Suunatakse omavahel Stuudiumi vahendusel suhtlema Omavahel rääkima jätmine	Omavahel klaarima suunamine
Teavitamine, et vanemad leiaksid lahenduse Teavitamine, et vanemad saaksid ise kiusaja vanematega ühendust võtta Teavitamine, et vanemad selgitaksid ka omalt poolt, kuidas ei tohi käituda Teavitamine, et jälgiksid laste tegevust internetis Lapsevanemale õpetamine, kuidas lapse eest hoolitseda Erivajadustega laste vanemate mõjutamine Selgitatakse, mida nende lapsed peavad oma käitumise juures muutma	Teavitamine ja selgitustöö
Alustuseks räägitakse positiivsest Lapsevanem on koostööpartner Konfidentsiaalsus Kontakti hoidmine Hea side lastevanematega Orienteeritus lahenduse leidmisele	Suhtlemisviisid lastevanematega
Kategooria: Töö klassikaaslastega	
Koodid	Alakategooriad

Selgitatakse, kuidas ei tohi käituda Selgitatakse, kuidas on sobiv käituda Selgitatakse kiusatava olukorda Selgitatakse, et kiusamise korral tuleb sekkuda	Selgitustöö
Arutletakse kiusamissituatsioonide üle	Arutelud
Meeldetuletamine, et koostööd tuleb teha kõigiga Konkreetsed ülesanded ühiseks tegevuseks Tunnustatakse klassikaaslast, kes kiusatava endi hulka võtavad	Kiusatava kaasamine tegevustesse
Kategooria: Koostöö koolitöötajate ja institutsioonidega	
Koodid	Alakategooriad
Järelevalve kiusaja ja kiusatava üle Klassijuhatajate teavitamine juhtumitest	Õpetajatevaheline koostöö
Sotsiaalpedagoog Psühholoog	Tugispetsialistide kaasamine
Direktor suhtleb lastevanematega Direktor vestleb kiusajaga Direktor määrab karistuse Direktor määrab tugiisiku	Kooli juhtkonna kaasamine
Politsei Valla sotsiaaltöötaja Lastekodu töötajad	Koostöö institutsioonidega

Kuidas kirjeldavad õpetajad oma koolis ja klassis õpilastevahelise kiusamise ennetamist?	
Kategooria: Turvalise koolikeskkonna kujundamine	
Koodid	Alakategooriad
Kollektiivis välja kujunenud tavad Aastatepikkune töö Pidev tegelemine	Järjepidevus
Korrastatus, rutiin Kord, reeglid	Selged reeglid
Laste käitumise tähele panemine Küsitluste korraldamine Kõik koolitöötajad jälgivad laste käitumist ja reageerivad Korrapidajaõpetajad Pikapäevavahetus Õpetajad vahetavad infot	Kontroll
Väikeklassid Lihtsustatud õppekava Potentsiaalseid kiusajaid ei panda ühte paralleelklassi	Klasside komplekteerimine
Vanemad ja nooremad elavad õpilaskodus eraldi majades Mängimisvõimalustega õuekeskkond	Kooli füüsiline keskkond
Huviringid Huvikoolid	Vaba aja sisustamine

Lions Quest Estonia KiVa	Programmid
Tervise Arengu Instituudi koolitus Koolisisesed koolitused	Õpetajate koolitamine
Netiohutus Teavituspäevad Foorumteater	Õpilaste teadlikkuse tõstmine
Koolipsühholoog Kooli sotsiaaltöötaja Kooli meditsiinitöötaja	Spetsialistide toetus
Kategooria: Sõbraliku koolikeskkonna kujundamine	
Koodid	Alakategooriad
Õpilaskodus elamine ühise perena Klassijuhatajate koosöö ürituste korraldamisel Vanemate ja nooremate õpilaste koos tegutsema panemine Vajalik on koolijuhi heakskiit Ülekoolilised üritused Vahetundide sisustamine Õpilaste algatuse toetamine	Koolipere liitmine
Ühisüritused lastevanematega: rattamatkad, perepäevad, emadepäev, isadepäev, ekskursioonid	Lastevanemate liitmine
Vanemad õpilased sekkuvad halva käitumise korral Liitklassid – liidetakse suurema vanusevahega klasse	Vanemate õpilaste eeskuju
Kategooria: Kiusamisvastase õhkkonna kujundamine klassis	
Koodid	Alakategooriad
Test Vestlus Arenguvestlus Klassi grupp internetis Õpilaste tundmaõppimine Tähelepanu teistsuguste ja uute õpilaste suhtes	Suhete uurimine
Kooli käitumisreeglite meeldetuletamine Õpetaja käitub kehtestavalt	Reeglite kehtestamine

<p>Selgitatakse ja arutletakse klassiga selle üle, mis on kiusamine</p> <p>Inimeste erinevuste selgitamine</p> <p>Sotsiaalmeedia reeglite selgitamine</p> <p>Selgitatakse, kuidas on ja kuidas ei ole sobiv käituda</p> <p>Selgitatakse, et kiusamise korral tuleb sekkuda</p> <p>Selgitatakse, kuidas teine end tunda võib</p> <p>Teise inimese olukorra selgitamine läbi rollimängu</p> <p>Kiusamise olukordade analüüsimine</p> <p>Kirjanduse kasutamine</p> <p>Väärtuste üle arutlemine: tolerantus, julgus, ausus, austus, loodus, pere, inimlikkus</p> <p>Õpilastele õpetatakse mina-sõnumite kasutamist</p>	Selgitustöö
Kategooria: Sõbralike suhete kujundamine klassis	
Koodid	Alakategooriad
<p>Õpetaja suhtleb õpilastega viisakalt ja rahulikult</p> <p>Õpetaja on salliv</p> <p>Õpetaja on positiivne</p> <p>Õpetaja kasutab mina-sõnumeid</p> <p>Õpetaja ei tähtsusta üle distsipliininoodeid</p>	Õpetaja eeskuju
<p>Klassiõhtud</p> <p>Õppekäigud, matkad, ekskursioonid</p> <p>Uute õpilastega suhtlema suunamine</p> <p>Kõikide õpilaste kaasamine tegevustesse</p> <p>Mängima suunamine</p> <p>Liidrite kaasamine klassisuhete kujundamisesse</p> <p>Kallistamine</p>	Klassi liitmine
<p>Lastevanemate informeerimine klassis toimuvast</p> <p>Rühmatööd vanematega</p> <p>Kooliülesanded, mida tehakse koos vanematega</p> <p>Ühisüritused vanematega</p> <p>Õpetaja usalduslik suhe vanematega</p>	Lastevanemate liitmine
<p>Hea käitumise tunnustamine</p> <p>Heade omaduste ja annete esiletoomine</p> <p>Õpilasi innustatakse üksteist tunnustama</p>	Positiivse esiletoomine

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Pille Nagel (sünnikuupäev: 14.11.1969)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose "Õpetajate kirjeldused õpilastevahelise kiusamise korral sekkumise ja kiusamise ennetamise kohta", mille juhendaja on Heiki Krips.

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 16.05.2017